

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра фінансів

Магістерська робота

ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ - МАГІСТР

на тему: **«ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
УКРАЇНИ»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Остапович Оксана Вячеславівна

Керівник: Кужелев М.О.
професор, доктор економ. наук

Рецензент Мельник В. М.

Магістерська робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК Донкоглова Н.А.
«___» _____ 2023 р.

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	6
1.1. Сутність фінансового забезпечення аграрного сектору.....	6
1.2. Механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору	12
1.3. Принципи державної політики в галузі сільського господарства України..	22
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	27
2.1. Тенденції розвитку аграрного сектору України	28
2.2. Аналіз фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору	35
2.3. Оцінка інвестиційної привабливості аграрного сектору України	43
Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	54
3.1. Основні напрями розвитку державної політики в галузі сільського господарства України	54
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору України.....	59
3.3. Шляхи підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору України	64
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Актуальність теми. Аграрне господарство є однією з найважливіших і стратегічно значущих галузей національної економіки, особливо в контексті інтеграції України у світове економічне середовище. Через своє важливе місце в системі трудових відносин, потужний експортний потенціал і значну роль у розвитку національної та міжнародної продовольчої безпеки сільське господарство відіграє вирішальну роль в економіці України. Український агробізнес виявився сектором, який є найбільш вразливим до руйнівного впливу факторів нестабільності, оскільки він є значним рушієм економіки країни в умовах тотального нападу Росії на Україну. Загарбання земель і територій, руйнування налагоджених технологічних і виробничих процесів, логістичних мереж, блокування морських портів, знищення виробничо-ресурсного потенціалу стало справжнім випробуванням для фермерів. Без виваженої державної стратегії, створення довго- та короткострокових заходів, що забезпечують активізацію агробізнесу та зростання його конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках, аграрний сектор національної економіки неможливо стабілізувати та розвивати.

Сучасну вітчизняну практику створення та використання фінансової підтримки розвитку сільського господарства характеризує нестабільність джерел доходів, мізерні суми яких недостатньо для виконання покладених на цей інститут завдань.

Для досягнення високих показників фінансово-господарської діяльності та забезпечення фінансової стійкості аграрної галузі необхідне наукове обґрунтування ефективних форм і прийомів залучення перспективних і менш активних джерел фінансування.

Аналізом фінансового забезпечення аграрного сектору України займалась велика кількість вчених, серед яких А. Білоченко, М. Негрей, А. Тараненко, І. Костенко, Л. Удова, А. Гаєвий та багато інших вчених. Вони досліджували

інвестиційну привабливість України та шляхи покращення сучасного інвестиційного клімату. Також вони розробляли аналіз сучасного економічного сектору нашої держави та розглядали менеджмент інвестиційної діяльності. Вони створили значну теоретичну та практичну базу з цього питання та сформуvalи комплексну систему знань з цього предмету.

Мета і задачі дослідження. Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретичних положень й розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму фінансового забезпечення аграрного сектору України.

Відповідно до поставленої мети визначено основні задачі дослідження, спрямовані на її досягнення:

- визначити сутність фінансового забезпечення аграрного сектору;
- дослідити механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору;
- розглянути принципи державної політики в галузі сільського господарства України;
- дослідити основні тенденції розвитку аграрного сектору України;
- проаналізувати стан фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору;
- провести оцінку інвестиційної привабливості аграрного сектору України;
- визначити основні напрями розвитку державної політики в галузі сільського господарства України;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору України;
- визначити шляхи підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору України.

Об'єкт дослідження – економічні відносини, що виникають у процесі фінансового забезпечення аграрного сектору України.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади щодо фінансового забезпечення аграрного сектору в сучасних умовах.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети магістерської роботи та виконання визначених задач було використано різні методи, зокрема економіко-статистичний, метод порівняльного аналізу, системний та структурний підходи, а також узагальнення.

Інформаційну базу дослідження становили монографії, наукові статті у фахових виданнях, дані Державної служби статистики України і Міністерства аграрної політики та продовольства України, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна. В цій роботі було здійснено комплексний аналіз інвестиційної привабливості України після початку війни. Науковий результат роботи конкретизує поточний стан агропромислового комплексу України та доповнює механізм фінансового забезпечення аграрного сектору країни в умовах війни. Науковий результат узагальнює раніше набуті знання стосовно фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору.

Практичне значення одержаних результатів. Полягає в розробці комплексу заходів щодо вдосконалення механізму фінансового забезпечення аграрного сектору України, які можуть бути використані підприємствами в сучасних умовах.

Структура кваліфікаційної роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. В першому розділі розглянуто сутність фінансового забезпечення агросектору. Також в ньому розкритий механізм фінансового забезпечення та проаналізовано принципи державної політики з цього питання. Другий розділ являє собою аналіз тенденцій розвитку аграрного сектору. Також в ньому надано оцінку інвестиційній привабливості підприємства. А в третьому розділі наведено основні напрями розвитку. Також проаналізовано рекомендації та шляхи розвитку підприємства.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

1.1. Сутність фінансового забезпечення аграрного сектору

Сьогодні динаміка розвитку ринкових відносин потребує постійного переосмислення сутності та змісту, визначення та вдосконалення концептуальних засад фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням внутрішніх та зовнішніх викликів фінансової системи та соціальної сфери.

Науковці визначають фінансову допомогу розвитку як економічну категорію, яка описує набір адміністративних, правових та освітніх процедур, спрямованих на концентрацію фінансових ресурсів для вирішення державних і регіональних економічних, соціальних і екологічних проблем у світовому масштабі [1].

Відповідно до загальноприйнятої точки зору, фінансова підтримка складається насамперед із різноманітних джерел і методів фінансування розвитку бізнесу, а також механізму формування та використання грошових коштів. Також враховується зміст того, як фінанси впливають на різні аспекти економічного розвитку [1].

Науковець М. Дем'яненко наголошує: «Система фінансових відносин, пов'язаних із придбанням і використанням грошей, називається фінансовим забезпеченням. Це дозволяє зробити висновок, що її складовою є фінансові ресурси. Фінансове забезпечення є однією з основних частин фінансового механізму, і знаходиться поряд з фінансовим регулюванням, фінансовим плануванням і прогнозуванням фінансової допомоги» [2].

Варто зауважити, що визначення «фінансової безпеки» досі немає єдиного тлумачення. Наприклад, за словами С. Гладія «це словосполучення стосується широкого способу інвестування через фінансові форми як специфічні вираження категорії фінансової сфери, зовнішнього механізму та її структурних частин». Серед типів інвестицій виділяють: повне самофінансування, лізинг, пайове, венчурне, кредитне, бюджетне та гібридне фінансування [3].

На думку Д. Олійника визначення терміну «фінансове забезпечення» дещо відрізняється від попередніх. Фінансове забезпечення, на його думку, передбачає «організацію шляхом встановлення кількості фінансових ресурсів, їх науково обґрунтоване прогнозування, формування фінансових резервів та нормативно-правове забезпечення» [4, с. 5].

Наявність та ефективне використання фінансових ресурсів для забезпечення поточного безперервного процесу фінансово-господарської діяльності характеризує фінансове забезпечення сільськогосподарських об'єктів. Проте в сучасних умовах жорсткої світової конкуренції їхня робота має бути зосереджена, серед іншого, на модернізації та нарощенні матеріально-технічної бази виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, або, іншими словами, на вирішенні фінансових потреб суб'єктів господарювання відповідно до стратегії розвитку всього аграрного сектору економіки.

Запобіжний захід проявляється у встановленні грошових джерел, тобто забезпеченні щоденних потреб, і характеризує пасивний вплив фінансового забезпечення. Регуляторні заходи впроваджуються за допомогою належного фінансування та за допомогою певної форми фінансової підтримки. Тобто це говорить про його вплив на таку діяльність.

В роботі узагальнено наведені визначення та підходи науковців до сутності та призначення фінансової підтримки та сформульовано власне визначення цієї категорії.

Фінансове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств – це система організації та практичної реалізації фінансових взаємовідносин з метою створення ефективного механізму залучення фінансових ресурсів до

діяльності підприємств галузі та їх використання для максимізації прибутку та підтримки економічного зростання.

Запропоноване трактування відрізняється тим, що в ньому реалізовано послідовний підхід до формування взаємовідносин між суб'єктами господарювання та світовою фінансовою системою, та інший підхід до регулювання цих взаємовідносин за допомогою ефективних форм, методів, інструментів і важелів залежно від привабливості фінансових ресурсів для аграрного сектору.

На мезорівні під фінансовим забезпеченням діяльності сільськогосподарського підприємства слід розуміти порядок залучення та використання фінансових ресурсів на основі нормативно-правового механізму із застосуванням ефективних методів і форм залучення капіталу, регламентованих за фінансовими інструментами та левериджем, що перебувають у фінансовому середовищі, яке постійно змінюється.

Різні види фінансової підтримки підприємств, які нині розрізняють науковці, можна умовно звести до чотирьох напрямків: госпрозрахунок, бюджетне фінансування, кредитування та страхування із системним розподілом.

Дослідивши основні джерела фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств, можемо виділити наступні: самофінансування, бюджетне фінансування, кредит і страхування, державно-приватне партнерство, фінансування від державних установ, зовнішнє фінансування та стимули, податкову політику та загальне державне управління, пов'язане з розвитком аграрного сектору.

Один з найпоширеніших видів фінансування – це госпрозрахунок, який базується на фінансових ресурсах засновників, особистому доході та амортизації, та забезпечує виробництво згідно з принципами самостійності.

Кредитування може бути отримане на організованих та неорганізованих кредитних ринках, за винятком системи страхування майбутнього врожаю, майна, фінансових та виробничих ризиків.

Державна підтримка забезпечується через систему бюджетного фінансування, поточної податкової політики, за винятком спрощеної системи та спеціальних режимів оподаткування, системи оподаткування експорту та інвестицій.

Інвестиції можуть бути здійснені за допомогою міжнародних фінансових інструментів, заохочення до інвестування та спільними інвестиціями, в тому числі з використанням новітніх моделей фінансування, таких як державно-приватне партнерство.

Авторська стратегія визначення основ фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств враховує складну та динамічну мережу фінансових взаємовідносин щодо отримання та використання коштів, з особливим акцентом на вже існуючих системах, призначених для покращення кінцевого фінансового результату економічної діяльності – прибутку та розвитку підприємницької активності.

Аналіз складових фінансового забезпечення дозволяє здійснювати комплексний підхід до організації фінансів, шляхом оптимізації форм та джерел залучення фінансових ресурсів на основі визначення їх вартості.

Системний метод допомагає створити адекватний опис основних проблем дослідження в кількох галузях і допомагає визначити найбільш ефективні підходи до вирішення таких проблем [5, с. 35].

Глибоке уявлення про систему фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та якісний аналіз сучасних форм залучення коштів на основі функціонування цілісних об'єктів можна отримати за допомогою системного підходу, який є загальним науково-методичним напрямком розробки методів і прийомів теоретичного дослідження складних об'єктів [6, с. 4].

На рівні національної та міжнародної фінансових систем, саме системний підхід дозволяє ґрунтовно зрозуміти механізм дії та процес управління всіма складовими системи фінансового забезпечення діяльності аграрних компаній. Ця діяльність вимагає здатності логічно мислити, бути гнучким у прийнятті мудрих

управлінських рішень і бути адаптованим до змін зовнішніх і внутрішніх факторів у межах тактичних і стратегічних цілей.

Визначення функціонального підходу полягає у визначенні функцій, якими має володіти підприємство для задоволення власних потреб. У цій ситуації вкрай важливо, щоб наш план основних функціональних цілей і завдань підприємства пов'язував їх із існуючою фінансовою структурою [6].

Господарства повинні завжди враховувати наслідки різних системних викликів під час прийняття управлінських рішень, у тому числі щодо вибору конкретних напрямів фінансування власної діяльності, оскільки вони постійно зазнають впливу різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів (державна політика, у тому числі фіскальна політика, умови на світовому продовольчому та фінансовому ринках, зміни вартості ресурсів тощо).

У зв'язку з цим допустимо використовувати об'єктивний підхід, який базується на результатах маркетингових досліджень, технічних і наукових досягненнях у даній сфері, а також на аналізі зауважень і рекомендацій, які були уточнені при виконанні завдань із вдосконалення системи.

Метод об'єктивного підходу потрібно застосовувати з розумінням того, що його результат може стати «застарілим рішенням», тому що в той час як існуюча система вдосконалюється, середовище може кардинально змінитися, а певна система може бути поставлена під сумнів [6].

Процесним підходом найчастіше користуються підприємства з горизонтальною організаційною структурою, яка будується відповідно до набору бізнес-процесів, що відбуваються як всередині корпорації, так і за її межами.

Ситуаційний метод дозволяє сконцентруватися на реальних, конкретних завданнях і ситуаціях, пов'язаних з прийняттям управлінських рішень щодо вибору певної стратегії фінансування агропідприємств для підвищення ефективності їх дій і управління в цілому.

Процесний підхід характерний для застосування горизонтальної організаційної структури, побудова якої збігається з сукупністю бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві та в його зовнішньому середовищі [6].

Такий підхід дозволяє своєчасно координувати систему фінансування діяльності підприємства та приймати відповідні управлінські рішення щодо мобілізації та використання джерел фінансування залежно від потреб виробництва.

Інтеграційний підхід є основоположним, оскільки він є «творчим поєднанням ключових компонентів розвитку – соціального, економічного та екологічного – з міжсекторальними пріоритетами, а не лише їх сумою». Він передбачає взаємодію зацікавлених сторін у процесі створення спільної перспективи, включаючи перспективи для зацікавлених сторін, які беруть участь у процесі [7].

Функціонування системи фінансування фермерських господарств передбачає об'єднання інтересів усіх суб'єктів у створенні, використанні та розподілі ресурсів на основі визначення їх вартості та соціально-економічного призначення.

Обґрунтовуючи вибір тієї чи іншої системи фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств, сьогодні особливої уваги заслуговує динамічний підхід, який зумовлює необхідність аналізу не лише самого об'єкта управління, а й причинно-наслідкових зв'язків, що розвивають ситуацію. Застосування механізмів цього підходу в управлінні зумовлює необхідність ретроспективного аналізу поведінки однотипно досліджуваних об'єктів [6].

Уніфікований підхід – це об'єднання або створення єдиної функціональної системи однотипних елементів або діяльність компанії, яка спрямована на вироблення певних норм, які однаково регулюють відносини через типи стратегій. Такий підхід дає змогу оцінити ефективність впровадження різних типів стратегій розвитку в діяльність підприємства, визначивши послідовні етапи їх реалізації [8, с. 58].

Сьогодні комплексний концептуальний науково-методичний підхід спрямований на вирішення актуальних і стратегічних питань ефективного функціонування системи фінансового забезпечення з урахуванням ситуаційних підходів (щодо внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на систему в цілому, її гнучкості, відповідно до зміни в соціально-економічній політиці держави) та характеристики синергетичного методу. Синергетичний критерій надає методологічні можливості для опрацювання способів організації синергії і пропонує залучати й активізувати механізми самоорганізації [9].

В основі проектного підходу лежить відповідальність за прийняття рішень на основі розроблених і затверджених державних концепцій, стратегічних і тактичних рішень. В його основі лежать усі питання фінансових відносин, пов'язаних із придбанням і використанням коштів із визначенням ефективності цього використання.

Оцінювальний підхід складається з трьох відомих підходів: вартісний - сукупність методів оцінки вартості об'єкта на основі визначення його собівартості (скоригованої балансової вартості); дохідний - на основі визначення очікуваного доходу від об'єкта оцінки; порівняльний – при порівнянні об'єкта з подібними об'єктами, щодо яких є цінова інформація [5].

Україна має великий потенціал у розвитку сільського господарства, але для нормального функціонування цього сектору економіки необхідно забезпечити достатній рівень його фінансування [10]. Основні інструменти фінансового забезпечення аграрного сектору України на сьогоднішній день наступні:

1. Кредитування: банки та інші фінансові установи можуть надавати кредити аграрним підприємствам та фермерам для фінансування їх діяльності. Уряд України підтримує аграрний сектор за допомогою державної програми кредитування сільського господарства за підтримку держави.

2. Державні субсидії: Уряд України надає субсидії на розвиток аграрного сектору, такі як субсидії на закупівлю сільськогосподарської техніки, субсидії на підтримку експорту аграрної продукції та інші. Такі заходи сприяють

підвищенню виробництва, конкурентоспроможності та експортної активності українських аграрних підприємств.

Проте необхідно відзначити, що після 24 лютого 2022 року ситуація на теренах України значно погіршилась. Крім того, що на території держави і так постійно були проблеми з фінансуванням аграрного сектору, додалися і такі проблеми, як неможливість нормального транспортування та продажу товарів, подорожчання палива, мінування полів, окупація деяких територій та багато іншого.

Якщо звернути увагу на те, яких збитків війна Росії проти України завдала аграрному сектору, можна зробити висновок, що на 15 вересня 2022 року аграрний сектор України втратим 6,6 млрд. дол. США [11].

Рослинництво зазнало значних втрат у 2022 році. Зокрема, фізичні втрати продукції рослинництва у 2022 році становлять 35-40 % порівняно з попереднім роком через скорочення посівних площ (через тимчасову окупацію української території) та нижчу врожайність культур порівняно з попереднім роком. За словами Т. Висоцького, першого заступника міністра Міністерства аграрної політики та продовольства України, окупаційні війська свого часу викрали з окупованих територій понад півмільйона тонн зерна та незаконно вивезли десятки тисяч тонн соняшникової олії та кілька сотень кілограмів овочів [12].

Тваринницька галузь зазнала значних збитків також. За даними Міністерства аграрної політики, 15-20 % великої рогатої худоби, свиней та птиці було втрачено через бойові дії. Найбільше постраждали господарства Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей, де на початку 2022 року поголів'я великої рогатої худоби становило 25,3 %, великої рогатої худоби - 25,8 %, свиней - 31,5 %, овець та кіз - 28,2 % та птиці - 24,9 % для всіх категорій господарств. Продукція тваринництва в цих областях становить м'ясо – 20 %, молоко - 28,7 %, яйця - 44,8 %. Не дивлячись на те, що в країні проблеми з фінансуванням аграрний сектор продовжує працювати та поповнювати нашу економіку необхідними ресурсами [12].

Далі розглянемо існуючі механізми фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору.

1.2. Механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору

Механізми фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств мають свої особливості для кожного періоду розвитку економіки країни, тому не можуть залишатися незмінними. Вони залежать від ринкової ситуації, можливостей бюджетного фінансування конкретних програм, пріоритетів державної підтримки, та інших факторів [13, с. 13].

У практиці аграрного сектору економіки України формуються та використовуються різні фінансові механізми, серед яких механізми державної фінансової підтримки, механізми банківського кредитування та механізми страхового захисту. Ефективне використання цих механізмів може сприяти розвитку як окремих підприємств, так і аграрного сектору в цілому.

Державне регулювання аграрного сектору економіки є одним із специфічних аспектів фінансових механізмів розвитку підприємств цього сектору. Державна фінансова підтримка може бути здійснювана різними способами, наприклад, через надання пільг та субсидій, податкові пільги, програми кредитування, страхування та інші заходи. Однак, важливо враховувати, що державне регулювання повинно бути ефективним та спрямовуватися на розвиток галузі, збільшення її конкурентоспроможності та підвищення рівня життя населення. Також важливо забезпечувати прозорість та адекватність фінансової підтримки, а також уникати надмірної державної інтервенції в економіку [13].

Часто відсутність ефективності державної підтримки агропромислового комплексу пов'язана з недосконалістю механізмів фінансування та недостатньою прозорістю та контролем щодо їх використання. Деякі сільськогосподарські підприємства також можуть уникати використання державної підтримки через

відсутність достатньої інформації про її умови та процедури її отримання, або через складнощі з отриманням фінансових документів та виконанням умов її отримання.

Для того, щоб забезпечити ефективну державну підтримку агропромислового комплексу, необхідно посилити контроль та прозорість у розподілі та використанні державних коштів, а також розробити більш ефективні механізми фінансової підтримки, які відповідають потребам та особливостям розвитку сільськогосподарського сектору в Україні. Також важливо проводити інформаційну роботу серед фермерів щодо можливостей державної підтримки та процедур її отримання [13].

Несвоєчасне затвердження та повторні зміни до порядку та механізмів виділення коштів з державного бюджету щороку призводять до того, що кошти державної фінансової підтримки надходять з затримкою, їх використання є неефективним, а на кінець року знову повертаються у державний бюджет. Крім того, громіздкість цих механізмів також стає причиною цих проблем.

Бюджетною програмою КПКВК 1201150 «Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників» забезпечує підтримку сільськогосподарських товаровиробників за допомогою різних напрямків. Ці напрямки включають здешевлення кредитів для підтримки діяльності в агропромисловому комплексі, розвиток фермерських господарств та садівництва, виноградарства та хмелярства [15].

Крім того, програма надає державну підтримку розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції та можливість отримати часткову компенсацію вартості вітчизняної сільськогосподарської техніки та обладнання.

У 2019 році держава перерахувала агровиробникам 2,84 млрд. грн. в рамках державної підтримки. Одним із напрямків цієї підтримки є «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», на реалізацію якої виплачено 230,4 млн. грн. бюджетних дотацій за весь період [15].

Протягом вересня-листопада 2019 року програмою «Державна підтримка тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції,

аквакультури (рибництва)» було виплачено 382 млн. грн. для 1000 суб'єктів господарювання. В цілому, за цією програмою у 2019 році виділено 1,6 млрд. грн., які скористалися 1,4 тис. грн. компаній та 181,9 тис. фізичних осіб [16].

Згідно з розпорядженням щодо "Державної підтримки розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників і ягідників та нагляду за ними", було схвалено розподіл коштів у розмірі 119,8 млн. грн. між 112 підприємствами з метою компенсації витрат на придбання садивного матеріалу для плодкових культур та винограду [16].

На «фінансову підтримку діяльності агропромислового комплексу шляхом здешевлення запозичень» виділено 104,1 млн. грн. (станом на 08.11.2019). Найбільші суми відшкодувань отримали сільгоспвиробники у Вінницькій (8,95 млн. грн.), Київській (8,39 млн. грн.), Черкаській (8,05 млн. грн.), Хмельницькій (7,07 млн. грн.), Полтавській (6,78 млн. грн.) та Харківській (6,14 млн. грн.) областях. Підтримкою скористалися 426 сільгоспвиробників, які отримали пільгові кредити на 4,6 млрд. грн. [16].

За програмою «Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників» за січень-вересень 2019 року сільгоспвиробникам перераховано 640,3 млн. грн. на відшкодування вартості сільськогосподарської техніки та обладнання, придбаних у вітчизняних виробничих потужностей. Програмою скористалися 5400 фермерських господарств [16].

У виробника придбано 10309 одиниць техніки та обладнання на загальну суму 3,1 млрд. грн. За програмою «Кредити сільськогосподарським підприємствам», яку реалізує Укрдержфонд, виплачено 140 млн. грн. дотації для 432 сільгоспвиробників [16].

Тому, якщо у 2019 році за окремими напрямками державної програми певною мірою фінансувалися агровиробники, то у 2020 році ситуація з фінансуванням інша [16].

З наявних напрямків бюджетної програми КПКВК 1201150 «Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників» у 2020 році використано кошти лише за двома напрямками, а саме: «Фінансова підтримка діяльності в

аграрному секторі шляхом здешевлення запозичень» (125 млн. грн. із 1,2 млрд. грн., передбачених у бюджеті) та «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» (152) млн. грн. із 1 млрд. грн., передбачених у бюджеті) [17].

Ефективне використання обмежених бюджетних коштів вимагає наявності довгострокової стратегії розвитку аграрного сектору економіки, яка передбачає спрямування бюджетних коштів на пріоритетні заходи з підтримки розвитку сільського господарства та підприємництва. Основними напрямками використання бюджетних коштів мають бути заходи із забезпечення основної діяльності сільськогосподарських підприємств, проведення наукових досліджень з акцентом на покращення сортів рослин, тварин, впровадження сучасних технологій, виробництва нових видів продукції, підвищення її якості та розширення асортименту.

Крім того, слід організовувати ярмарки технологій, здійснювати інвестиції для відтворення ресурсного потенціалу та зниження витрат, розбудовувати сучасну виробничу інфраструктуру та розвивати аграрні ринки. Іншими важливими напрямками бюджетних видатків є освіта та професійна підготовка, розвиток аграрної науки та виконання державних замовлень [18].

Механізм банківського кредитування сільськогосподарських підприємств - це процедура кредитування, яку кожен комерційний банк проводить самостійно відповідно до встановленої кредитної політики. Ефективність цього механізму залежить від збігу економічних інтересів кредитора та позичальника, а його кінцева мета полягає в підвищенні ефективності (прибутковості) підприємницької діяльності за рахунок кредитних джерел для позичальника і отримання прибутку від кредитної операції без втрати потенційного клієнта на майбутнє для кредитора [19].

Вимоги, які ставляться до позичальників для отримання банківського кредиту, включають хороший фінансовий стан, позитивну кредитну історію, наявність власного капіталу, наявність поточного рахунку в банку та регулярні

надходження коштів, наявність двох або більше джерел для погашення позики та застрахованої застави.

У складі кредитів, які надаються банківською системою України, найбільшу частку становлять кредити підприємствам. Проте частка кредитів, наданих компаніям агросектору, залишається досить низькою і становить лише 9 % від загального обсягу (у 2021 році). Ступінь проникнення валових кредитів підприємств у відношенні до ВВП зменшується з 17,9 % у 2020 році до 14,7 % у 2021 році, а чисті кредити – з 10,3 % у 2020 році до 10,0 % у 2021 році [19].

За дослідженням вчених, головними перешкодами для отримання кредитів аграрними компаніями є: високі процентні ставки та вимоги до забезпечення з боку кредиторів; недостатній інтерес банків до кредитування стартапів та малих та середніх підприємств; посилені вимоги до фінансової звітності; негативний імідж компаній або погана кредитна історія з боку позичальників; розбіжності в інформації, наданій банку, включаючи фінансові документи; обмежений досвід роботи в агробізнесі; проблеми з поверненням частини процентної ставки; залежність платоспроможності позичальників від форс-мажорних факторів, таких як погодні умови, зношеність основних засобів, недиверсифікованість бізнесу, відсутність довгострокового кредиту; низька культура роботи позичальників з кредитом та відсутність необхідного досвіду у наданні кредитних послуг на ринку, особливо у сфері малого агробізнесу [19].

Механізм страхового захисту аграріїв передбачає утворення відносин, що пов'язані з необхідністю збирання фінансових ресурсів для компенсації збитків, які виникають внаслідок ризиків та загроз, пов'язаних з агропромисловим виробництвом.

Цей механізм є важливим для аграрного сектору, але не досконалим через наявні гальмівні чинники, які можуть зупинити розвиток агрострахування. Ці гальмівні чинники можуть бути розглянуті з трьох сторін: з боку держави (нормативно-правова база, інфраструктура страхового ринку, система контролю та нагляду, оцінка збитків, регулювання збитків та доступна інформація), страховими компаніями (вартість страхування, частка агрострахування в

портфелі, різноманітність страхових продуктів, довіра до сільгоспвиробників та кваліфікація працівників) та на фермі (участь у страхуванні, використання страхування, недовіра до страхових компаній та недостатність фінансових ресурсів).

Експерти з агрострахування зробили висновок, що страхування є однією з найважливіших ролей для фермерів у плануванні розвитку їхнього бізнесу, особливо з урахуванням підвищених ризиків цього сектору. Однак, на практиці рівень агрострахування в Україні становить лише 5-7 %, що порівняно з Польщею (30 %) та Німеччиною (понад 60 %) є дуже низьким [20].

Під час аналізу ринку агрострахування були виявлені основні проблеми, такі як відсутність державної підтримки розвитку галузі, складні умови та процедури, відсутність страхування ризиків, які найбільше впливають на страхувальників, а також відсутність гарантії отримання страхових виплат та їх своєчасності. Ці проблеми відображаються в показниках, що характеризують сучасні тенденції розвитку агрострахування [20].

Механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору складається з різних елементів, які спільно допомагають підтримувати фінансову стійкість і підвищувати ефективність діяльності підприємств. Основні елементи механізму фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору включають наступне:

1. Фінансування: підприємства аграрного сектору можуть залежно від своєї величини та потреби використовувати різні джерела фінансування, такі як банківські кредити, державні субсидії, інвестиції та інше. Вибір джерел фінансування залежить від фінансової стійкості підприємства, його потреб у фінансах, обсягу та специфіки діяльності.

2. Планування та контроль фінансів: ефективне фінансове забезпечення аграрного підприємства вимагає належного планування та контролю фінансових потоків. Для цього необхідно розробляти бюджети, фінансові плани та прогнози, а також вести облік та аналізувати фінансову діяльність підприємства. Підприємства повинні забезпечувати ефективний

контроль за витратами та доходами, управляти ризиками та підтримувати моніторинг фінансових показників.

3. Управління ресурсами: Ефективне управління ресурсами, такими як земля, вода, техніка, тварини та інше, може допомогти знизити витрати та підвищити продуктивність підприємства. Підприємства повинні планувати використання ресурсів, досліджувати їх ефективність та економічність, а також забезпечувати належний рівень технічного обслуговування та ремонту обладнання.

4. Маркетинг та продаж: Організація ефективної роботи з маркетингу та продажу є обов'язковим елементом фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору. Підприємства повинні остаточно аналізувати ринок та споживачів, отримувати потреби та попит на аграрну продукцію, розробляти ефективні стратегії маркетингу та забезпечувати ефективний продаж продукції. Це може допомогти збільшити доходи підприємства та зменшити ризики фінансових втрат.

5. Інновації та розвиток: Організація інноваційної діяльності та постійний розвиток є елементом фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору. Розробка нових технологій, використання нових видів продукції, підвищення ефективності виробництва та зменшення витрат можуть допомогти підприємствам збільшити свою прибутковість та конкурентоспроможність.

Узагальнюючи, механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектора включає в себе ряд елементів, які допомагають забезпечити стійкий розвиток сектору підприємств та підвищити їх ефективність. Для успішної діяльності в аграрному секторі необхідно використовувати комплексний підхід до фінансового забезпечення підприємств та використовувати різні інструменти фінансування та підтримки.

Основні функції механізму фінансового забезпечення агросектора в Україні включають наступне:

1. Забезпечення фінансової стабільності агропідприємств: механізм фінансового забезпечення повинен гарантувати стійкість та стабільність фінансової діяльності агропідприємств. Це досягається шляхом забезпечення достатніх фінансових ресурсів, підтримки платоспроможності та зниження ризиків фінансових втрат.

2. Забезпечення підтримки розвитку аграрного сектору: механізм фінансового забезпечення включає різні форми державної підтримки, такі як дотації, субсидії, кредитування та інвестування, допомагають розвивати аграрний сектор. Це може включати підтримку нових технологій, підвищення якості та безпеки продукції, розвиток інфраструктури та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

3. Забезпечення доступу до фінансових ресурсів Цей механізм може включати кредитування, лізинг, фондовий ринок та інші форми фінансування, які допомагають залучити додаткові кошти для розвитку бізнесу.

4. Забезпечення ефективного управління фінансами: механізм фінансового забезпечення агросектора також включає функцію ефективного управління фінансовими ресурсами. Це означає, що агропідприємства повинні планувати та контролювати свої фінансові потоки, аналізувати фінансову діяльність та здійснювати моніторинг фінансових показників. Підприємства повинні вести облік доходів та витрат, використовувати ефективні стратегії маркетингу та продажу продукції, забезпечувати управління ресурсами та підвищувати продуктивність виробництва.

5. Забезпечення платоспроможності: механізм фінансового забезпечення також має функцію забезпечення платоспроможності агропідприємств. Це означає, що підприємство повинно забезпечити своєчасну оплату заборгованості перед постачальниками та співробітниками, а також мати наявні резерви для погашення кредитів та інших фінансових зобов'язань.

Отже, механізм фінансового забезпечення агросектора в Україні включає в себе ряд функцій, які допомагають забезпечити фінансову стабільність та розвиток агропідприємств.

1.3. Принципи державної політики в галузі сільського господарства України

Необхідно формувати та розвивати державну аграрну політику ґрунтуючись на певних наукових засадах. В літературі про право, встановлюються принципи державної аграрної політики як головні засади, що керують державним регулюванням умов сільського господарства [21].

Термін "принцип" походить від латинського "principium", що означає вихідний та визначальний для інших явищ. У античні часи, принцип вважався основою для будь-якого соціального ладу, в тому числі й правового, і його вимоги поширювалися на всі аспекти життя. Іншими словами, принцип є ідеєю, приписом, вимогою, що є базовим, фундаментальним та провідним [21].

За Великим тлумачним словником української мови, принцип - це основне вихідне положення, що лежить в основі кожного вчення, теорії, науки та концепції, що визначає світогляд та поведінку людини відповідно до внутрішніх переконань та визначає дію відповідних механізмів [22].

Принципи права є важливою категорією у правовому регулюванні суспільних відносин. Однак, як зауважує С. Погребняк, вони не завжди втілюються в конкретні правові норми, а можуть бути прямо закріплені в законодавчих актах або логічно впливати зі змісту правових норм [21].

Відповідно до В. Гуревського, наявність відповідних засад державної аграрної політики України зазвичай відображається в чинній правовій системі. Деякі з цих засад прямо закріплені в правових нормах, а інші впливають з загального напрямку правового регулювання відносин між суб'єктами аграрних відносин, встановлені місцевим законодавством або є частинами системи законів і норм, хоча не мають конкретного законодавчого відображення. Система засад державної аграрної політики не є повною через постійний розвиток аграрного сектора економіки та системи державного регулювання сільського господарства.

Різні підходи до відношення термінів «Основні принципи» та «Принципи» відображені в юридичній літературі, починаючи від їх ідентифікації і закінчуючи

твердженням, що «Основні принципи» є певним типом нормативно-правових принципів, які відносяться до законодавчих змін. Наша позиція співпадає з поглядом В. Семчика, що принципи є складовою частиною основних засад правового регулювання суспільних відносин, і основні принципи не обмежуються лише одним принципом [21].

Аграрна політика країни ґрунтується на загальних та галузевих засадах аграрного права. Загальноправові засади державної аграрної політики є складовою частиною загальної національної політики держави, які передбачені Конституцією та законами України.

У Законі України від 1 липня 2010 р. № 2411–6 «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» закріплено такі загальні правові принципи внутрішньої та зовнішньої політики України, які можна вважати принципами державної аграрної політики України як складової національної політики держави [23]:

- пріоритет захисту національних інтересів;
- верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної людини;
- рівність усіх суб'єктів власності перед законом, захист конкуренції у сфері господарської діяльності;
- здійснення державної влади на основі їх поділу на законодавчу, виконавчу та судову;
- відкритість та прозорість процесів підготовки та прийняття рішень органами державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечення сталого розвитку економіки на основі ринку та її соціальної спрямованості;
- забезпечення балансу національних, регіональних і місцевих інтересів;
- свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і громадськими справами;
- соціальне партнерство та громадська солідарність.

Відповідно до В. Жушма, Г. Корнієнка та Т. Курмана, принцип законності є найважливішою загальною засадою права, яка є основою усієї правової системи

України, включаючи аграрне право. Згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти через їх посадових осіб тільки в межах своїх повноважень та відповідно до Конституції та законів України [24].

Принцип законності визначає, що всі види правової діяльності держави, робота громадянського суспільства та поведінка громадян мають відповідати законам, природнім правам та обов'язкам людини. Держава вживає заходів для забезпечення чіткого та повного дотримання законності в господарській діяльності сільськогосподарських товаровиробників, а також у регулюючій діяльності державних органів, які працюють у сільському господарстві та в агропромисловому комплексі України [25].

Не існує точного закріплення галузевих, сільськогосподарських чи спеціальних принципів на правовому рівні, що потребує їх формулювання в науковій літературі. В аграрно-правовій літературі запропоновано різні принципи державної аграрної політики, які перелічують у різному порядку.

О. Гафуров вважає, що до спеціальних принципів входять аграрний протекціонізм, пріоритетність соціального розвитку села, зв'язок між економічними і соціальними цілями агрохолдингів, вільний вибір сільськогосподарськими товаровиробниками форм власності та напрямів праці і економічного розвитку діяльності, рівноправність суб'єктів господарювання в селі і, крім їх рівних можливостей у доступі до державної фінансової підтримки, невтручання органів виконавчої влади у вибір форм керівництва і господарської діяльності суб'єктів господарювання в агропромисловому комплексі [26].

Згідно з В. Уркевичем, принципи державної аграрної політики у сільському господарстві включають такі аспекти: перевагу розвитку цієї галузі серед інших секторів економіки; невтручання державних органів у виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників; забезпечення рівності учасників аграрних відносин; застосування сільськогосподарського протекціонізму; забезпечення продовольчої безпеки країни; сталий та всебічний

розвиток сільськогосподарського виробництва та територій; поєднання розвитку галузі та території [27].

В. Корнієнко вважає, що одним зі способів покращення ефективності державної аграрної політики України є застосування принципів трансформації форм власності у сільськогосподарському секторі економіки, зокрема: рівноправність учасників аграрних відносин; забезпечення свободи аграрного підприємництва та можливості вільного вибору форм і напрямків господарської діяльності; демократичний підхід до формування системи управління агропромисловим комплексом; економічна самостійність суб'єктів агропромислового виробництва та відсутність втручання держави у виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників [25].

В. Уркевич правильно відзначає, що принцип пріоритетності розвитку сільського господарства в народному господарстві України також важливий для визначення основних напрямів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Для цього використовується складний економіко-правовий механізм регулювання аграрних відносин, що надає сільськогосподарським товаровиробникам різні матеріальні ресурси, необхідні для здійснення агробізнесу, соціального розвитку села та отримання фінансової допомоги та підтримки від держави [27].

Два аспекти важливості пріоритетності розвитку сільського господарства в Україні включають в себе внутрішню та зовнішню економіку. Однак, агропромисловий комплекс країни ще не готовий повністю перейти на ринкову основу функціонування, існує нерівність у взаємовідносинах між сільським господарством та промисловістю, і необхідний захист вітчизняного товаровиробника від імпортного продовольства на внутрішньому ринку, що призводить до більш високого рівня державного протекціонізму, ніж в інших країнах з розвинутою ринковою економікою [28].

За В. Єрмоленком, основними принципами державної аграрної політики України є забезпечення безпечної та якісної сільськогосподарської сировини для населення та промисловості, забезпечення продовольчої безпеки держави,

підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки, інноваційного розвитку сільського господарства, пріоритетності соціального та сталого розвитку села, екологізації сільського господарства, а також аграрного протекціонізму або гарантованого захисту прав вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників [29].

Крім того, до принципів державної аграрної політики України, які можна віднести до принципів аграрного права, належать також демократизація системи управління сільським господарством та невтручання органів влади у виробничо-господарську діяльність сільськогосподарських товаровиробників та інші.

Отже, принципи державної політики в галузі сільського господарства України орієнтовані на забезпечення продовольчої безпеки, підтримку розвитку агропромислового комплексу, підвищення ефективності виробництва та підвищення конкурентоспроможності українських агропідприємств на світових ринках. Для досягнення цих цілей держава має використовувати інструменти, такі як дотації та субсидії на розвиток агропромислового комплексу, використання новітніх технологій, забезпечення доступу до фінансових ресурсів та ринків збуту.

Висновки до розділу 1

У ході аналізу сутності фінансового забезпечення аграрного сектору було визначено, що агробізнес є ризиковою галуззю через його специфіку, тому використання ефективних фінансових механізмів може допомогти уникнути можливих загроз та ризиків, які можуть виникнути через втрату фінансового потенціалу агробізнесу. Для забезпечення розвитку аграрного сектору економіки необхідна правильно розроблена фінансова політика окремого підприємства та держави в цілому, що сприятиме зближенню економічних інтересів підприємства та держави. Ефективність фінансових механізмів залежить від їх правильного застосування.

Також в роботі механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору, який наразі діє в Україні. Механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору включає в себе ряд елементів, які допомагають забезпечити стійкий розвиток сектору підприємств та підвищити їх ефективність. Для успішної діяльності в аграрному секторі необхідно використовувати комплексний підхід до фінансового забезпечення підприємств та використовувати різні інструменти фінансування та підтримки.

Також в роботі проаналізовано основні інтереси підприємств аграрного сектору. Основними показниками інтересів підприємств аграрного сектору економіки є збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності праці, стабілізація доходів сільськогосподарських товаровиробників та зростання рентабельності, покращення фінансового потенціалу та закріплення позитивних результатів виробництва в агропромисловому секторі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

2.1 Тенденції розвитку аграрного сектору України

Економіка воєнного часу зовсім інша, ніж економіка мирного періоду. У зв'язку з цим, розпочалися обговорення, консультації з провідними експертами та прийняття рішень за нових умов. У цей період з'явилася невелика кількість публікацій, що досліджують аграрний сектор в умовах війни.

Аналізуючи українську економіку, чітко простежується, що вона тісно пов'язана з економікою інших країн, особливо з країнами Європейського Союзу. Обсяг міжнародної торгівлі з кожним роком зростає (рис. 2.1).

Рисунок 2.1. Динаміка торгівлі між Україною та ЄС

Джерело: складено автором на основі [30]

Україна – велика аграрна країна, яка експортує значний обсяг сільськогосподарської продукції не тільки з країнами ЄС, а й з усім світом.

Аграрний сектор України є невід'ємною частиною світової економіки. З рисунку видно, що експорт української сільськогосподарської продукції у 2021 році становив 27 млрд. дол. США, а у 2022 році – 23,07 млрд. дол. США [30].

Найбільш затребуваною на зовнішніх ринках продукцією аграрного сектору є зернові, зернобобові та олійні культури. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України загалом у грудні 2022 року з України було експортовано: 4,9 млн. т зернових культур (частка кукурудзи – 63 %, пшениці – 34 %, ячменю – 3 %), що на 4 % більше, ніж у листопаді 2022 року [31].

Експорт олійних культур у грудні минулого року становив 867,6 тис. т (частка насіння соняшнику – 34 %, сої – 29 % та ріпаку – 25 %), що на 34 % менше, ніж у листопаді торік. Україна у грудні 2022 року експортувала 468,4 тис. т рослинної олії (соняшникова олія – 94 %, соєва – 5 %), що на 9 % менше, ніж у листопаді та 505,7 тис. т макухи (соняшникова макуха – 90 %, соєва – 10 %) - це на 48 % більше, ніж у листопаді [30].

Таблиця 2.1. Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2022/2023 МР, тис. тонн станом на 22.03.2022

	2022/2023 МР		2021/2022 МР	
	Всього	в тому числі:	Всього станом на 27.03.2022	в тому числі: у березні станом на 27.03.2022
Зернові та зернобобові, всього	36286	3989	44849	1334
пшениця	12420	1082	18399	307
ячмінь	2253	203	5641	5
жито	16,8	1	161,9	0
кукурудза	21297	2693	20348	1017
Борошно пшеничне, тис. тонн	106,8	11,9	66,9	0,3
Борошно інше, тис. тонн	4,2	0,3	1,5	0
Борошно разом, тис. тонн	111	12,2	68,4	0,3

Продовження таблиці 2.1

у перерахунку на зерно, тис. тонн	148	16,3	91,2	0,4
Експорт разом (зерно + борошно)	36434	4005	44940	1344

Джерело: створено автором на основі [31].

За даними Державної служби статистики України, у січні 2023р. експорт товарів становив 3131,5 млн. дол. США, або 52,1 % порівняно із січнем 2022 р., імпорт – 5042,1 млн. дол., або 81,4 %. Негативне сальдо складало 1910,6 млн. дол. (у січні 2022 р. також негативне – 186,4 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,62 (у січні 2022 р. – 0,97). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами зі 188 країн світу [31].

Причиною значного зниження торговельної активності стала не лише сама окупація російськими військами, але й ситуація, що виникла згодом і мала наступні наслідки: знищення виробничих потужностей та інфраструктури, складнощі з організацією насінневої компанії, нестача кормів для тварин, закриття ферм, багато замінованих територій у Чернігівській, Луганській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Запорізькій та Київській областях, порушення логістичних процесів через блокування шляхів експорту сільськогосподарської продукції (особливо портів), руйнування транспортної інфраструктури та порушення/десинхронізація внутрішніх та міжнародних логістичних ланцюгів.

Крім того, зменшення обсягу внутрішнього ринку та зниження купівельної спроможності більшості українців також вплинуло на економіку. Зріс дефіцит споживання м'ясної та молочної продукції, який вже спостерігався до війни, а під час неї значно погіршився. Недостатність ресурсів, таких як паливо, корми, деякі добрива та засоби захисту рослин, проблеми з матеріально-технічним забезпеченням та зростання цін на засоби виробництва також ускладнили ситуацію.

З'явилися проблеми у галузі зайнятості, такі як зросла внутрішня та зовнішня міграція, збільшилося безробіття, а також почастишали психологічні проблеми персоналу, які пов'язані з постійним стресом та хвилюванням.

Крім того, відбувається розкрадання української сільськогосподарської техніки та продукції, включаючи зерно (понад 600 тис. тонн), олію, овочі та фрукти. За даними Київської школи економіки, аграрний сектор України зазнав прямих втрат у розмірі 4,3 млрд. дол. за три місяці війни, а непрямі збитки оцінюються в 23,3 млрд. дол. США [32].

Ці проблеми призвели до зростання цін на сільськогосподарську продукцію, і за даними Мінагрополітики, наступного року може спостерігатися скорочення врожаю на 40 % через вторгнення Росії, що призвело до втрати Україною вже 25 % орних земель.

За прогнозами УКАБ, наступний урожай зернових можна зібрати у 2023 році (табл. 2.2) [33].

Таблиця 2.2. Прогноз врожайності основних сільськогосподарських культур у 2023 році

Культура	Урожай 2022 р., млн. т	Прогноз 2023 р., млн. т	Відносна зміна до попереднього періоду
Пшениця	20,5	16,6	-3,9
Кукурудза	25,6	21,7	-3,9
Ячмінь	5,6	4,8	-0,8
Інші зернові культури	1,2	1	-0,2
Всього зернових	46,6	44,3	-2,3
Соняшник	10,5	12	1,5
Соя	3,7	4	0,3
Ріпак	3,2	3	-0,2

Джерело: складено автором на основі [31].

Згідно з цим прогнозом, всі культури українського аграрного сектору очікують зниження врожаю, і за прогнозами експертів, в 2023 році Україна

отримає на 37 % менше врожаю, ніж у 2022 році, і на 60 % менше, ніж у 2021 році.

Крім того, наявність сховищ для зберігання врожаю в Україні обмежена через бойові дії, що може призвести до мобільного зберігання та транспортування продукції для експорту.

Знищення російськими військами великих сільськогосподарських об'єктів також сильно ускладнює ситуацію. У зв'язку з цим, аграрний сектор потребує підтримки як з боку держави, так і з боку іноземних фондів, організацій та держав. Якщо війна триватиме далі, наслідки для аграрного сектору будуть негативними і ще більш серйозними.

Усвідомлюючи важливість підтримки агросектору, український уряд запустив низку програм підтримки сільгоспвиробників: а саме, щодо зони оподаткування [34]:

- 1) Компанії з оборотом до 10 млрд. грн. сплачують лише 2 % від обороту (ПДВ і ПДФО скасовуються).
- 2) ФОПи 1 та 2 групи платять податки як хочуть. Оплата державою ЄСВ мобілізованим (ФОП 2-3 групи та компанії).
- 3) Акцизний збір на нафтопродукти буде скасовано, а ПДВ на нього зменшено з 20 % до 7 %.
- 4) У районах ведення бойових дій буде скасовано податок на майно та екологічний податок.

Фінансова сфера:

- 1) Будь-яка компанія може взяти кредит під 0 %. За даними Мінагрополітики, з початку бойових дій сільгоспвиробникам видано кредитів на 19,32 млрд. грн.
- 2) Максимальний розмір кредиту збільшено до 60 млн. грн.
- 3) Усі відсотки банку сплачує держава.
- 4) Обмеження щодо надання позики, пов'язані з бізнес-планом, роботою тощо, будуть зняті.

- 5) Після закінчення воєнного стану кредитна ставка не перевищуватиме 5 %.
- 6) Нові грантові програми: для підтримки розвитку переробних підприємств (в тому числі з переробки сільськогосподарської продукції), програма для створення садів і теплиць (загальний бюджет – 7 млрд. грн), для підтримки внутрішньо переміщених осіб тощо.

Дерегуляція:

- 1) Знято всі перевірки бізнесу, крім тих, що стосуються перевірки цін на соціально важливі товари.
- 2) Запроваджено декларативну систему ведення бізнесу: після подачі документів через портал Дія можна одразу приступати до роботи.
- 3) Спрощена митна робота: декларативний принцип роботи. Без митного контролю. Без урахування митних платежів (акцизний збір, ПДВ, ввізне мито). Ці правила також застосовуються до імпорту всіх транспортних засобів.

Військові дії на території України створили нові умови для функціонування економіки країни, зокрема аграрного сектору. Ці виклики потребують від сільського господарства нових підходів, швидкої адаптації та трансформації діяльності з фокусом на виживанні.

Однак, ці зміни також відкривають нові можливості для сільського господарства, на які потрібно звернути увагу. Наприклад, з'явилися нові потреби на ринку сільськогосподарської продукції, такі як забезпечення Збройних Сил України галетами та снеками, зміна структури споживання під час війни, регіональні зміни та проблема імпорту. Це відкриває нові можливості для агровиробників, які повинні не лише розробити стратегію виживання, але й використати ці можливості.

У зв'язку з поточною ситуацією, російсько-українська війна продовжиться ще певний час. Однак, варто вже зараз усвідомлювати, що після війни сільське господарство чекає на піднесення та зростання.

Людський капітал є ключовим фактором розвитку аграрного сектору, і його розвиток потребує:

- 1) створення комфортних умов для працівників в аграрному секторі;
- 2) підвищення рівня аграрної освіти та науки, підтримка аграрних професій, підвищення кваліфікації працівників, в тому числі з цифрових навичок; підтримка досліджень в аграрному секторі; розвиток інновацій в агросекторі;
- 3) створення стійких ланцюгів у регіонах, розвиток малого та середнього підприємництва;
- 4) інтеграція з конкурентоспроможною продукцією на світових ринках, особливо в ЄС;
- 5) адаптація до змін клімату та розвиток стійкого та екологічного сільського господарства;
- 6) технологічний розвиток та цифровізація агросектору;
- 7) на тлі глобальних змін в аграрній галузі розвиваються кілька воєнних та повоєнних коротко- та середньострокових мікротрендів. Деякі з них мають шанси закріпитися та змінити обличчя українського АПК;
- 8) модифікація структури виробництва для зосередження на високорентабельних нішевих культурах. До війни 57 % врожаю в Україні складала три основні експортоорієнтовані культури: пшениця, кукурудза та соняшник. Блокування порту виявило небезпеку великомасштабного експорту сировини, а також переваги вирощування спеціалізованих високомаржинальних товарів (таких як нут, горох, ягоди, гірчиця та лікарські трави), для яких логістика нестабільна.

Дефіцит робочої сили та потреба в перекваліфікації. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), понад 150 млн. сільськогосподарських робітників безпосередньо постраждали від бойових дій або були змушені переїхати. Відсутність робочої сили призводить до збільшення навантаження на жінок через вимушене переміщення населення та призову чоловіків до збройних сил. Дефіцит можна скоротити за рахунок вдосконалення

агротехніки, але післявоєнні інвестиції в цю сферу не очікуються значними. У довгостроковій перспективі буде вигідніше підвищити кваліфікацію та сертифікацію співробітників [35].

Чисельність найманих працівників в АПК протягом 2015-2021 років мало тенденцію до зменшення, що спричинено насамперед міграцією населення, низькою оплатою праці, а також модернізацією виробництва як у сільському господарстві, так і в переробній промисловості (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Кількість найманих працівників в АПК України, тис. осіб

Показник	2018	2019	2020	2021	Відхилення +/-
Усього	16360,9	16578,3	15915,3	15610,0	-750,90
Сільське, лісове, рибне господарство	2937,6	3010,4	2721,2	2692,7	-244,90
Промисловість у т.ч. виробництво харчових продуктів	2426,0	2461,5	2358,6	2313,2	-112,80
У відсотках до загального підсумку					
Усього	100,00	100,00	100,00	100,00	X
Сільське, лісове, рибне господарство	17,96	18,16	17,10	17,25	-0,71
Промисловість	14,83	14,85	14,82	14,82	-0,01

Джерело: розраховано автором на основі [31].

Забезпечення стійкості продовольчих систем громадян через підтримку створення замкнутого ланцюга постачання матеріальних ресурсів (сільськогосподарська техніка, добрива, засоби захисту рослин) в межах громади та створення власної ринкової інфраструктури для виробництва, зберігання та збуту сільськогосподарської продукції та харчових продуктів [36].

2.2. Аналіз фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору

Наразі більшість проблем з якими зіштовхнулися аграрні підприємства були спричинені військовими діями Росії проти України, і ці проблеми відобразилися на діяльності підприємств аграрного сектору економіки. Оскільки 68,5 % землі України використовується для сільського господарства,

сільськогосподарський бізнес є «хребтом» як для післявоєнної відбудови країни, так і для її забезпечення продовольством і ресурсами під час конфлікту.

Необхідність залучення інвестицій для функціонування та розвитку аграрних підприємств стає все більш актуальною внаслідок руйнування структури та інфраструктури аграрного сектора, що потребує відновлення та реконструкції. Основною перешкодою на цьому шляху є високий рівень невизначеності війни, що призупиняє інвесторів інвестувати в Україну, що, у свою чергу, погіршує наявні проблеми в аграрному секторі. За цих обставин складається ефект «замкнутого кола», який необхідно розірвати, щоб поживити інвестиції та підштовхнути післявоєнне відновлення нашої держави.

Виробництво сільськогосподарської сировини та продовольства (рослинництва та тваринництва), а також їх заготівля, зберігання, переробка та реалізація — це операції, які здійснюють суб'єкти господарювання аграрного сектору. Традиційними факторами виробництва для України завжди були земля і праця, які слугували наріжним каменем історичного та економічного державотворення, формування та розвитку нації.

Аграрний сектор відіграє важливу роль для економічного добробуту держави, він має підвищувати ВВП, створювати нові робочі місця, робити значний внесок у державний бюджет, піднімати позиції країни за кордоном і сприяти їх зростанню.

SWOT-аналіз є одним з найпоширеніших методів оцінки фінансової стійкості компаній. Цей підхід дозволяє проаналізувати переваги та недоліки, можливості та загрози, пов'язані з діяльністю підприємств (табл.2.4).

Згідно з аналізом SWOT, компанії мають значні можливості для подальшого розвитку та розширення виробництва сільськогосподарської продукції. Наприклад, їм вдалося успішно використовувати наявні родючі чорноземи, зберегти перспективність та бути близькими до каналів збуту на ринку продукції.

Незважаючи на успіх у сільськогосподарському виробництві, існує кілька проблем, які є слабкими місцями галузі. Такі проблеми включають зростання

темнів інфляції, використання застарілої техніки, високу собівартість та витрати на виробництво, а також нестабільність врожайності.

Таблиця 2.4. SWOT – аналіз аграрних підприємств України

Сильні сторони (strengths):	Слабкі сторони (weaknesses):
1. Сприятливі природні умови, наявність родючих чорноземів.	1. Зростання темнів інфляції.
2. Високий та стабільний попит на сільськогосподарську продукцію.	2. Висока собівартість та витрати сільськогосподарського виробництва.
3. Постійні канали реалізації.	3. Велика кількість застарілого устаткування.
4. Близькість до каналів збуту.	4. Нестійка врожайність.
5. Сегментація ринку	5. Велика енерго- та матеріаломісткість виробництва.
Можливості (opportunities):	Загрози (threats):
1. Підвищення політичної підтримки сільськогосподарських виробників.	1. Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку.
2. Збільшення рівня інноваційної діяльності.	2. Недосконала податкова система та зміни у системі електронного адміністрування ПДВ для сільськогосподарського бізнесу.
3. Підвищення професійності кадрів.	3. Нестабільність фінансово-економічної ситуації в державі.
4. Можливість залучення іноземних інвестицій.	4. Зростання цін на насіння, добрива, ЗЗР, палива тощо.
5. Заходи, щодо покращення стану земель (розпушення, меліорація, тощо)	5. Ризик витрат елеваторних потужностей через військові атаки.

Джерело: складено автором на основі [37- 40].

Загрози для галузі пов'язані з нестабільністю фінансово-економічної ситуації в державі, підвищенням цін на ресурси виробничого призначення, ризиком втрати елеваторних потужностей та устаткування через постійні ракетні обстріли тощо.

Важливо розуміти наявні сильні та слабкі сторони, а також загрози, щоб визначити можливості для розвитку та впровадити ефективну систему

стратегічного управління підприємством. Уміле управління безпекою є ключовим, особливо в умовах воєнного стану, тому що воно допоможе приймати своєчасні рішення щодо стратегії розвитку та реалізації дій, які зменшать негативний вплив факторів небезпеки або навіть перетворять його на нові можливості.

Також, не менш важливо аналізувати річні звітні дані по аграрному сектору економіки. У результаті, за даними Державної служби статистики України [31], у 2021 році частка сільського, лісового та рибного господарства у ВВП досягла рекордного рівня – 10,6 % (натомість у 2020 та 2019 роках цей відсоток становив 9,3 %, що у порівнянні на 3,0 % менше), це відбулося в тому числі через те, що господарства всіх видів, торік виробили більше сільськогосподарської продукції (на 16,4 % більше, ніж роком раніше).

Доходи агрофірм мали суттєву тенденцію до зростання, згідно з довоєнними прогнозами на 2022-2023 роки, з урахуванням статистики попередніх років та за інших рівних умов (рис. 2.2). Про це свідчить високий коефіцієнт апроксимації ($R^2 = 0,922$).

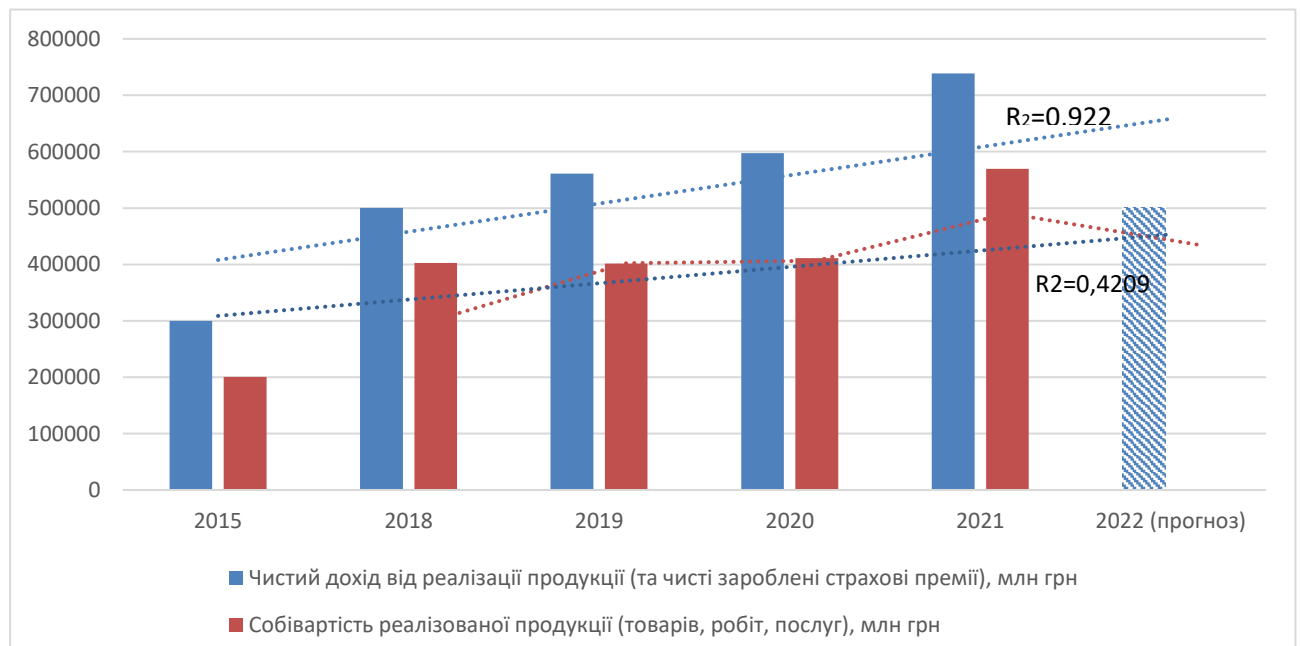

Рисунок 2.2. Динаміка зміни доходу від реалізації та собівартості реалізованої продукції сільського, лісового та рибного господарства

Джерело: складено автором на основі [31, 41]

Натомість заступник директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» стверджує, що з початку повномасштабного вторгнення пряма шкода сільськогосподарській інфраструктурі та її активам уже перевищила 6 млрд. дол.. Крім того, очікується, що в 2023 році війна завдасть додаткових економічних збитків сільськогосподарському сектору на загальну суму близько 22 млрд. дол.. Прибутки сільського господарства та супутніх галузей можуть впасти на 10–30 % [41].

Сільськогосподарська галузь залежить від багатьох міжнародних політичних, економічних та інших змінних. Крім того, суттєво знизився індекс капітальних інвестицій (до значення 54,6 % порівняно з 2020 роком у 2019 році) та значно знизилася орендна діяльність агрофірм у 2019–2020 роках (табл. 2.5).

Таблиця 2.5. Базові показники результативності діяльності підприємств аграрного сектору (2018-2022 роки)

Показники	2018	2019	2020	2021	2022
Рівень рентабельності усієї діяльності аграрних підприємств, %	14,2	16,6	13,9	36,4	34,5
Індекс с/г продукції підприємств (у % до попереднього року, у постійних цінах)	112,0	102,7	88,0	122,3	100,9
Сукупний індекс витрат на виробництво с/г продукції (у % до попереднього року, у фактичних цінах)	114,0	99,4	100,6	140,9	100,4
Індекс с/г продукції реалізованої підприємствами (у % до попереднього року)	109,3	92,4	119,2	136,0	106,1
Індекс інфляції (у % до попереднього року)	109,8	104,1	105,0	110,0	103,1
Індекс капітальних інвестицій* (у % до попереднього року)	108,4	90,4	54,6	123,5	110,0
*для: "Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг"					

Джерело: складено автором на основі [31].

Ці результати, в тому числі, є результатом пандемії COVID-19, і лише у 2021 році відбувся короткий «стрибок» у бік покращень. Високий рівень індексу сільськогосподарської продукції (табл. 2.5), зібраного сільськогосподарськими підприємствами, який становив 122,3 % (порівняно з 2020 р. значення індексу становило 88, у 2019 р. – 102,7), що спостерігається на рекордних урожаєх 2019 р. зернових та інших культур, особливо відповідальний за рекордне значення виручки від реалізації та чистого прибутку у 2021 році (табл. 2.5).

За останні роки у сфері ціноутворення також спостерігається хороша тенденція. Так, у 2021 році індекс цін на реалізовану підприємствами сільськогосподарську продукцію зростав на 136 % швидше, ніж роком раніше (у 2020 році – на 119,2 %, у 2019 році – на 92,4 %), перевищивши значення індекс інфляції (110 %) та надання можливості збільшити реальні доходи агрокомпаній. У цьому випадку це створило резерв для майбутніх капітальних витрат в аграрному секторі, модернізації обладнання та впровадження передових технологій.

Натомість прибуток, отриманий агропідприємствами у 2021 році, дійсно використовувався як «резерв під вирощування» та проведення весняної посівної (на тих ділянках, де це було можливо, оскільки посівні площі розширилися у зв'язку із закінченням бойових дій). На територіях, де це було можливо, адже в результаті ведення бойових дій посівні площі скоротилися на 21 % [42]. У першому півріччі 2022 року, коли ринок сільськогосподарської продукції практично перебував у «замороженому» стані.

На рисунку 2.2 також показано, як очікується, що до 2023 року дохід сільськогосподарської та суміжних галузей знизиться до рівня, нижчого за рівень 2019 року. Для цього є кілька причин, але всі вони пов'язані з військовою агресією. Внаслідок окупації регіонів (Запорізької, Херсонської, Луганської, Донецької областей та АР Крим) було знищено або заміновано сільськогосподарську техніку та посівні площі, що призвело до втрати врожаю та унеможливило вирощувати сільськогосподарські культури. Також окупанти викрадали будь-яку сільськогосподарську продукцію, яка була в наявності.

Реабілітація експортного ланцюга поставок має вирішальне значення, оскільки у 2022 році виробництво все ще перевищувало внутрішній попит. Понад 90 % українського експорту врожаю йшло через порти Азовського та Чорного морів до російського військового втручання. Ці порти тривалий час були недоступні через війну, а деякі з них залишаються такими через короткий російський контроль. Автомобільні, залізничні та річкові порти, які є іншими експортними шляхами, не в змозі вмістити обсяги морських терміналів. У результаті, за загальноприйнятими оцінками промисловості, протягом першої половини війни екпортувалося лише 20 % від нормального обсягу [43].

Зазначаючи, що проблема виходить за межі проблеми недостатніх складських приміщень, важливо забезпечити належні умови для зберігання сільськогосподарської продукції, яка часто псується через присутність шкідників, надмірну вологість тощо, роблячи її повністю непридатною для подальшої реалізації або лише частково придатний. Це призводить до значних збитків для сільгоспвиробників і потім пояснюється закупівельними цінами посередників.

З плином часу справи пішли на краще. Так, у березні 2022 року сухопутний обсяг товарів, вивезених за кордон, становив лише 350 тис. тонн, а до липня зріс уже до 3 млн. тонн [43]. За підтримки ООН 22 липня 2022 року було укладено угоду, яка дозволяє чорноморським портам України експортувати зерно, що сприятиме зростанню аграрної галузі країни.

Крім того, країни-партнери допомагають Україні, страхуючи зберігання сільськогосподарських культур. Зокрема, у вересні 2022 року за підтримки урядів Канади, Японії та австралійського благодійного фонду Minderoo Foundation стартувала Програма надання аграріям допомоги тимчасового зернового складу, яка надає компенсацію за нестачу зернових складів для підтримки глобальної Продовольчої безпеки.

У рамках ініціативи для українських аграріїв планувалося надати 30 700 безкоштовних зернових пакетів ємністю 200 тонн на штуку. Ці рукави зазвичай можуть використовуватися для зберігання близько 30 % врожаю від потреб

країни. Підтримка включала надання інструментів для завантаження та розвантаження зернового обладнання. Станом на початок січня 2023 року вже отримано понад 87 % усіх сільськогосподарських рукавів [44].

На українській землі досі тривають активні військові дії. Крім того, що можливе повторне військове вторгнення через північні кордони, схід і південь країни зараз стикаються з найскладнішими умовами. Одним із ключових завдань сучасної економіки є інвестиційна привабливість, оскільки в нинішніх складних умовах залучення інвестицій, у тому числі іноземних, є необхідним для відновлення та повноцінної роботи вітчизняних фірм.

Отже в результаті, окрім численних бар'єрів для розвитку сільськогосподарських компаній, які існували в мирний час, у тому числі тих, які були спричинені природою галузі, наразі існують також небезпеки, пов'язані з війною. Війна згубно впливає на покращення бізнес-клімату для економіки загалом і аграрного сектору зокрема, що має бути першочерговим завданням нашої держави під час підготовки до повоєнного відновлення. Держави могли б допомогти фермерам, використовуючи наявні ресурси (податкові пільги, позики під низькі відсотки тощо) і залучаючи нові (наприклад, цифровізація економіки та токенизація активів).

З огляду на викладене вище, ґрунтовне вивчення факторів негативного впливу на діяльність аграріїв, їх «слабкі місця» та виявлення потенційних резервів післявоєнного відновлення підприємств аграрного сектору, в тому числі за рахунок удосконалення інституційних механізмів, є перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Не менш важливо оцінити інвестиційну привабливість аграрного сектору в нинішніх умовах. Далі в роботі буде представлено аналіз інвестиційної привабливості та визначено основні чинники які впливають на стан інвестиційного клімату в Україні.

2.3. Оцінка інвестиційної привабливості аграрного сектору України

Інвестиція – це господарська операція, яка передбачає придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав та цінних паперів в обмін на кошти або майно [45].

Сьогодні інвестиційна привабливість є дуже важливим поняттям в економічній науці, яке може стосуватися будь-якої галузі, а не лише окремих проектів чи компаній. Висока інвестиційна привабливість галузі є ключовим фактором її конкурентоспроможності та забезпечує стійке економічне зростання з високими темпами.

В Україні війна стала новим фактором, що суттєво вплинув на рівень ділової активності та інвестиційний клімат. За останні шість місяців генеральні директори інвестиційних компаній стали менш позитивно ставитися до інвестиційного середовища в Україні.

Зокрема, частка тих, хто вважає ситуацію вкрай несприятливою, зросла з 5 % до 53 %, а 34 % вважають її досить несприятливою. Лише 4 % генеральних директорів вважають інвестиційний клімат сприятливим, а 9 % оцінюють його нейтрально.

Найбільш позитивні оцінки бізнес-середовища отримали представники юридичної та консалтингової галузей, а також компанії, що працюють у сфері товарів широкого споживання FMCG (Fast Moving Consumer Goods).

На другому місці списку негативних факторів, що впливають на інвестиційний клімат в Україні, стоїть корупція, а на третьому - слабка судова система. Однак військова агресія проти України очолює цей список. Представники бізнесу також називають проблеми неформальної економіки, пошкодженого майна, трудової міграції, валютних обмежень, високих цін на енергоносії, неефективної системи оподаткування, частих змін у законодавстві та незрозумілий порядок мобілізації.

Серед позитивних змін лідери бізнесу відзначили надання Україні статусу країни-кандидата до Європейського Союзу, скасування мит і квот на український експорт та «безвізовий транспорт» з країнами Європейського Союзу.

За останнє півріччя 2022 року значно погіршився інвестиційний клімат, на що вказує 79 % інвесторів, хоча 17 % вважають, що ситуація залишилася майже незмінною. Проте на наступні півроку прогнози трохи покращилися: тільки 38 % очікують подальшого погіршення, в той час як 36 % вважають, що ситуація залишиться без змін, а 26 % очікують покращення до кінця року.

Коментуючи результати дослідження, Європейської бізнес-асоціації, виконавчий директор Європейської Бізнес Асоціації Анна Дерев'янка зазначила, що стан інвестиційного клімату до 2012-2013 років був відхилений, ще до початку будь-яких військових дій:

«— І це, як на мене, непоганий результат, враховуючи, що в країні йде повномасштабна війна. Це є свідченням стабільності української економіки та мужності нашого народу, а також того, що реформи та позитивні зміни останніх восьми років дали нам певний простір для маневру» [46].

Хоча в Україні триває війна, але 91 % компаній, які прийняті до Європейського банку реконструкції та розвитку, збираються продовжувати свою діяльність на українському ринку, а 55 % з них навіть планують інвестувати в Україну незважаючи на війну. мають бути обов'язково посилення, якщо є певна статистика чи проведені дослідження, які відображають результат.

Особливу увагу інвестори звертають на агросектор, де чіткий механізм інвестування надає можливості для сталого розвитку галузі та впровадження інновацій. Це дозволяє здійснювати постійне техніко-технологічне та організаційне оновлення бази сільськогосподарського виробництва, що підвищує конкурентоспроможність як продукції, так і самого виробника.

Очевидно, що для досягнення статусу динамічного розвитку та ефективного функціонування, галузь сільського господарства потребує виваженої інвестиційної політики та механізмів науково-технічного розвитку.

Інвестиційна діяльність в агропромисловому виробництві може бути активізована за допомогою мобілізації внутрішніх ресурсів або залученням іноземного капіталу.

Проте, сільське господарство є складною та ризикованою галуззю бізнесу, що збільшує його непривабливість для іноземних інвесторів. Тому, для мобілізації внутрішніх ресурсів та ефективного їх інвестування в агропромислове виробництво, необхідний сприятливий інвестиційний клімат.

У таблиці 2.6 подано аналіз та динаміку капітальних інвестицій в економіку України та визначено рівень інвестиційної активності в сільському господарстві.

Таблиця 2.6. Динаміка капітальних інвестицій в економіку України за період 2015–2022 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Капітальні інвестиції в економіку, млн. грн.	273116	359216	448462	578727	584449	419845	528800	530000
Темп приросту інвестицій в економіку, %	51,25	31,52	24,84	29,05	20,99	-28,16	25,95	17,7
Капітальні інвестиції в сільське господарство, млн. грн	29309,8	49660,1	63400,7	65059,5	55254,1	39063,1	48828,9	218188,3
Питома вага інвестицій у сільське господарство, %	10,6	13,8	14	11,3	9,4	9,9	10,8	10,0
Темп приросту інвестицій у сільське господарство, %	76,67	30,19	1,45	-19,29	-16,81	5,32	9,09	9,2

Джерело: складено автором на основі [47].

З проведеного аналізу можна зробити висновок, що з 2015 року спостерігається позитивна динаміка капітальних інвестицій в економіку України в цілому, оскільки майже кожен наступний рік спостерігається досить високий приріст інвестицій. Але, на жаль, частка капітальних інвестицій у сільське господарство щорічно зменшується, особливо у 2020 році порівняно з 2019 роком.

Аграрна інвестиційна активність у країні зменшується через багато факторів, включаючи нестабільність макроекономічних та політичних умов, початок світової економічної кризи, обмеження купівельної спроможності населення, девальвацію національної валюти та низьку ефективність аграрного сектора. Незважаючи на високий потенціал розвитку та значну потенційну інвестиційну привабливість, на поточному рівні інвестиції становлять приблизно 10 % від загального обсягу капіталовкладень і є досить незначними.

Основні фактори, які негативно впливають на діяльність іноземних та вітчизняних інвесторів в аграрному секторі України, включають: нестабільність та невизначеність законодавства в аграрному секторі, особливо в питаннях власності на природні ресурси; девальвацію національної валюти; низьку платоспроможність населення та державних компаній; високі кредитні ставки; недосконалу податкову систему, що часто змінюється; відсутність ефективних ринкових механізмів для регулювання цінових відносин між суб'єктами аграрного ринку; зменшення прибутків вітчизняних виробників через щорічне збільшення імпорту сільськогосподарської продукції в Україну; незавершеність інституційних перетворень у сільському господарстві; низький рівень захисту інвестицій та прав інвесторів; недостатню державну підтримку для сільського господарства.

Важливість інвестицій в розвиток сільського господарства, зокрема дрібних фермерів та малого бізнесу, як способу зменшення бідності, базується на багатьох дослідженнях та практичних прикладах з різних країн світу. Інвестиції можуть допомогти підвищити продуктивність виробництва,

розширити місцеві та регіональні ринки, підвищити стабільність виробничих систем та забезпечити продовольчу безпеку [18].

Успішна реалізація інвестиційних проектів в аграрному секторі вимагає певних умов, таких як децентралізація інвестиційного процесу, збільшення частки власних коштів підприємства в загальному обсязі капітальних вкладень, посилення ролі амортизаційних відрахувань як джерела фінансування, охоплення інноваційним процесом всього технологічного ланцюга аграрного сектору та посилення державного контролю за цільовим використанням коштів державного бюджету.

На переконання ФАО для досягнення успіху в інвестиційній діяльності в аграрному секторі також важливо враховувати сезонні та регіональні особливості сільського господарства, проводити ретельний аналіз інвестиційних ризиків та застосовувати методи хеджування або запобігання їх виникненню. Розширення практики страхування та гарантування інвестиційних проектів також може сприяти залученню більшого обсягу інвестицій у сільське господарство.

Дійсно, малі підприємства можуть стати повноправними учасниками реалізації концепції імпортозаміщення та збільшення експорту продукції з високою доданою вартістю. Проте, для цього необхідно створити сприятливе інституційне середовище, яке б дозволяло малому бізнесу розвиватись і конкурувати на міжнародному ринку. Один зі способів досягнення цього - це ефективна система державної підтримки малого підприємництва.

Особливо в агропромисловому секторі інституційне середовище може бути складним через наявність різноманітних бар'єрів, таких як бюрократія, відсутність доступу до кредитування, недостатнє фінансування досліджень та інновацій. Це може обмежувати розвиток малого бізнесу та створювати перешкоди для виходу вітчизняної економіки на новий етап розвитку.

Отже, удосконалення державної підтримки малого підприємництва в агропромисловому секторі є необхідністю, щоб забезпечити сталість розвитку цієї галузі та допомогти малим підприємствам конкурувати з більшими гравцями

на ринку. Це може сприяти підвищенню якості життя та зайнятості населення, а також розвитку економіки в цілому.

Допомога у розвитку невеликих сільськогосподарських підприємств на державному рівні є необхідною умовою для просування вітчизняного аграрного сектору, формування інноваційних ланцюгів харчування, поліпшення якості продуктів харчування для населення, що має безпосередній вплив на здоров'я нації та демографічну ситуацію в країні [18].

Щоб забезпечити продовольчу безпеку у довгостроковій перспективі, необхідно здійснювати послідовні, комплексні та узгоджені дії державних та ринкових інститутів економіки. Заходи підтримки мають не лише задовольняти актуальні потреби малого бізнесу в аграрному секторі, але й враховувати віддалені наслідки їх реалізації. Вони повинні бути спрямовані на забезпечення доступу малих компаній до засобів виробництва, інвестицій, інфраструктури, ринків збуту та іншого [18].

Залучення інвестицій є необхідною умовою для відновлення сільського господарства та його подальшого розвитку. В даний час всі галузі аграрного сектору потребують інвестицій, включаючи сільське господарство, обробну промисловість, капітальне виробництво та житлову забудову. Тому, створення умов для приваблення інвестицій має стати ключовою складовою державної аграрної політики. Проте, це можливо лише за умови системного, регулярного та всебічного застосування зазначених факторів та методів [48].

Варто зазначити, що Україна відома у всьому світі своєю спеціалізацією на вирощуванні сільськогосподарських культур і має значний фізичний потенціал у цій галузі: вона має значну територію (33,3 млн. га землі та 7,5 млн. га пасовищ) з родючими ґрунтами (близько 40 % світових запасів чорнозему); також важливим є її географічне розташування поруч з ключовими експортними ринками країн ЄС, Близького Сходу, Північної Африки та інших регіонів світу. Слід зазначити, що не багато країн можуть похвалитися наявністю сільськогосподарських угідь такої високої якості та їхньою кількістю в розрахунку на одну людину.

Україна може похвалитися найбільшим потенціалом у світі щодо виробництва та експорту зерна, цукру, тваринницької продукції та олійних культур, що дає можливість зайняти провідну позицію на глобальному ринку органічної сільськогосподарської продукції. За даними ООН, українські землі, якщо вони будуть ефективно оброблятися, зможуть забезпечити достатню кількість їжі для 100 мільйонів людей.

Аграрний сектор України має велике значення для глобальної продовольчої безпеки, особливо для країн, які залежать від українського експорту зерна, наприклад, Єгипту.

Україна займає значну частку у китайському імпорті пшеничного борошна, кукурудзи та соняшникової олії. Однак, український сільськогосподарський експорт, який сильно залежить від морського транспорту, зазнав значного збитку через блокаду портів Росією на Чорному та Азовському морях. Зараз, коли єдиним життєздатним варіантом є залізничний транспорт, можливий обсяг експорту зменшився на порівняно низький рівень, хоча інвестиції в транспортну інфраструктуру могли б допомогти збільшити цей обсяг.

Українське сільське господарство стало жертвою російської агресії, оскільки конфліктні дії відбуваються часто на полях та в фермерських господарствах. Це призвело до широкого поширення проблем забруднення ґрунту пилом, саморобними вибуховими пристроями та розлитим паливом. Проте, найбільшою загрозою для української сільськогосподарської галузі є міни, які залишилися від бойових дій.

Приблизно 13 % території України було заблоковано мінами за останніми даними. Російські війська використовують системи мінування «Земледіле», які становлять серйозну загрозу для фермерів та їх обладнання, оскільки призначені для швидкого мінування великих територій. Це має глобальний вплив на продовольчу безпеку, оскільки постраждалі регіони є важливими для сільського господарства країни.

У 2021 році, східні та південні, окуповані на даний момент виробляли 38 % пшениці, 34 % кукурудзи, 43 % ячменю та 49 % насіння соняшнику. Існує загроза тривалої війни в Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій і Херсонській областях, які виробляють 23 % пшениці, 3 % кукурудзи, 21 % ячменю та насіння соняшнику.

Російські мародери викрадають українське сільськогосподарське обладнання та відправляють його в Росію, а на тимчасово окупованих територіях часто знищують худобу. Це може значно ускладнити відновлення фермерських господарств у постраждалих регіонах після війни. Злочини, пов'язані з військовими діями, негативно впливають на аграрний сектор економіки та його інвестиційну привабливість.

Дійсно, інвестиційна привабливість аграрного сектору може бути суттєво підірвана різними чинниками. Зважаючи на складні виклики, з якими стикається Україна, важливо вжити додаткових заходів для залучення інвестицій у аграрну галузь.

Одним з таких заходів може бути поліпшення інфраструктури, зокрема логістичної. Це може підвищити ефективність транспортування сільськогосподарської продукції та знизити витрати на транспортування.

Також важливо розвивати високотехнологічні галузі аграрного сектору, такі як розробка і виробництво нових сортів насіння, виробництво агрохімікатів тощо. Це може допомогти забезпечити більш високу якість та кількість сільськогосподарської продукції, що зробить її більш привабливою для інвесторів.

Крім того, важливо зменшити рівень корупції та покращити податкову систему. Це може знизити ризики для інвесторів та підвищити їх довіру до аграрного сектору.

Нарешті, може бути корисним підвищення рівня інформованості інвесторів про можливості та перспективи аграрного сектору в Україні. Це може допомогти залучити нових інвесторів та підтримати існуючих, що в свою чергу може сприяти розвитку цієї галузі.

Кожен інвестор, будь то український чи закордонний, прагне знайти галузі, які не лише забезпечують високу додану вартість, але й мають потенціал бути конкурентоспроможними на світовому ринку. З цією метою, уряд України визначив 10 галузей з найбільшим інвестиційним потенціалом, серед яких агропромисловий комплекс займає п'яте місце з інвестиційним потенціалом у розмірі 34 млрд. дол.. У своїх зусиллях залучення інвестицій, уряд України активно сприяє розвитку переробних потужностей, розширенню виробництва м'яса, молока та молочних продуктів, а також розвитку садівництва та інших галузей з високою доданою вартістю.

Україна визнана однією з найбільш перспективних країн для інвестування в Східній Європі, завдяки своїй географічній та економічній важливості, а також розвиненій інфраструктурі. Інвестори можуть знайти в Україні велику кількість інвестиційних можливостей в різних галузях, таких як інформаційні технології, логістика, туризм, виробництво та багато інших.

Створення платформи Advantage Ukraine є важливим кроком для залучення іноземних інвестицій в українську економіку. Ця платформа дозволяє інвесторам з легкістю знайти потрібну інформацію та оцінити інвестиційний потенціал України. Завдяки цьому інвестори можуть бути впевнені в тому, що їхні інвестиції приносять не лише прибуток, але й підтримують розвиток української економіки.

Застосування новітніх технологій та створення таких електронних платформ є ключовими факторами, які допомагають розвивати сучасну економіку. Україна продовжує здійснювати важливі кроки для залучення іноземних інвестицій та розвитку економіки країни в цілому.

Дійсно, війна в Україні має серйозний негативний вплив на економіку країни та її інвестиційну привабливість, зокрема на аграрний сектор. Однак, уряд України прагне подолати ці виклики та залучити інвестиції в різні сфери економіки, щоб забезпечити стійкий розвиток країни. Важливим кроком в цьому напрямку є не лише створення платформи Advantage Ukraine, яка має на меті залучення іноземних інвесторів та спрощення процесу їхнього інвестування в

економіку України. Також, Україна представила потужний план відновлення країни на 10 років, який отримав підтримку міжнародних партнерів. Інвестиційні можливості в Україні в сферах інноваційних технологій, фінансового сектору, логістики, енергетики, корисних копалин та оборонної промисловості, зокрема, привертають увагу іноземних інвесторів. Залучення інвестицій до України може допомогти розв'язати важливі проблеми країни та забезпечити її стійкий розвиток у майбутньому.

Для досягнення сталого розвитку аграрного сектору та сільськогосподарських територій, необхідно забезпечити підвищення інвестиційної привабливості окремих регіонів та територій. Це можна зробити шляхом зосередження зусиль уряду на пріоритетних напрямках розвитку аграрного сектору та формування загальнодержавних, галузевих, регіональних та інших інвестиційних програм.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату вимагає докорінного та якісного реформування економіки, правоохоронної та судової систем, демонополізації та експропріації економіки, подолання корупції, захисту прав власності та стабільності законодавства. Оптимальний рівень податкового навантаження, розвиток ринкової інфраструктури та державна інвестиційна підтримка сільського господарства, зокрема в сільській місцевості, що постраждала від військових дій, також є важливими складовими сприятливого інвестиційного клімату.

Висновки до розділу 2

В другому розділі було проаналізовано тенденції розвитку аграрного сектору України. Також в ньому проведено аналіз сучасного стану фінансування аграрного сектору України. Сільське господарство є галуззю, яка має важливе стратегічне значення для розвитку національної економіки. Незважаючи на це, обсяги інвестицій у цю галузь залишаються досить низькими, а інвестиційний клімат не є привабливим для потенційних інвесторів. Для досягнення

позитивних результатів у розвитку агросектору необхідно зосередити увагу на збільшенні обсягів інвестицій. Однак для досягнення успіху в цій галузі необхідно не тільки збільшувати інвестиції, але й ефективно використовувати їх разом з відповідними виробничими та технічними ресурсами.

Після проведення оцінки привабливості аграрного сектору України, було встановлено, що інвестиційна привабливість аграрного сектору обмежується кількома факторами, зокрема: високою корпоративною заборгованістю, низькою рівнем інноваційної активності та використання застарілих технологій, неефективною організацією та використанням неефективних методів управління діяльністю аграрних компаній та розвитку галузі в цілому.

Для поліпшення ситуації в аграрному секторі необхідно провести інституційні перетворення та реформи, які будуть спрямовані на два головних аспекти: по-перше, зміну структури промисловості, яка полягатиме у підвищенні технологічного рівня агропромислового виробництва; по-друге, перегляд ролі держави в процесах функціонування та розвитку агросектору, включаючи поступову відмову від протекціонізму на користь здорової конкуренції.

Тільки застосування комплексного підходу до вирішення проблем може допомогти Україні стати світовим лідером у виробництві сільськогосподарської продукції.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

3.1. Основні напрями розвитку державної політики в галузі сільського господарства України

Конкурентна позиція вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку є нестійкою через незавершеність процесів адаптації до європейських вимог, до якості та безпечності продуктів харчування, нестабільність торгових відносин із країнами-імпортерами.

Низький рівень техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва збільшує вартість невідновлюваних природних ресурсів, збільшує залежність виробництва від екологічних і кліматичних факторів, обмежує доступ виробників до фінансових ресурсів. Сезонність сільськогосподарської продукції потребує залучення значних обсягів іноземного капіталу (близько 100 млрд. грн. щороку).

Ситуація в аграрному секторі породжує низку викликів, основними з яких є необхідність покращення умов ведення бізнесу, впровадження якісних змін, які можуть підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також потреби держави в продовольчій безпеці та наближення до європейської політики у сфері сільського господарства.

На сьогоднішній день залишаються невирішеними питання удосконалення форм і методів державної підтримки, створення ефективних інструментів допомоги дрібним товаровиробникам, допуску виробників на світовий аграрний ринок.

Потребує невідкладного вирішення питання адаптації сільськогосподарських товаровиробників до умов праці в глобалізованому

економічному середовищі, враховуючи формування зони вільної торгівлі з країнами-членами ЄС, тимчасову окупацію АР Крим та м. Севастополя, і частини Донецької та Луганської, Запорізької та Херсонської областей [49].

Під інноваційним розвитком сільського господарства слід розуміти сукупність науково-технічних, технологічних, організаційно-управлінських, екологічних і соціальних змін, що відбуваються в процесі ініціювання, створення, впровадження інновацій та їх безпосереднього використання у виробництві.

Основними факторами, що сприяють інноваційному розвитку сільського господарства є: зацікавленість сільськогосподарських організацій в отриманні додаткового ефекту від впровадження наукових розробок, обізнаність сільськогосподарських товаровиробників у наукових розробках, науково-організаційна підготовленість кадрів, підбір пріоритетні напрями впровадження нових технологій у сільськогосподарське виробництво, економічне стимулювання ефективності інноваційної діяльності [50].

Разом із підвищенням продуктивності сільського господарства та стимулюванням творчих процесів має відбуватися підвищення конкурентоспроможності. Для досягнення цих цілей необхідно забезпечити населення безпечними продуктами харчування на основі [50]:

- зростання виробництва сільськогосподарської продукції в обсягах, що дозволяють наблизити споживання основних видів продуктів харчування всіма групами населення в обсягах, що відповідають вимоги раціональних норм харчування;

- збільшення частки продукції, виготовленої за ресурсозберігаючими та інноваційними технологіями, і на основі цього забезпечити підвищення продуктивності праці;

- державної допомоги при реалізації сільськогосподарських товарів місцевих жителів;

- полегшення доступу місцевих виробників до торгових мереж;

- укладення договорів на постачання продуктів харчування з домашніми колективами та закладами соціальної сфери.

Агропромисловий комплекс має продовжувати розвиватися за рахунок інвестицій. За підсумками I півріччя 2022 року в аграрному секторі країни реалізується 233 інвестиційних проекти, загальна вартість яких становить понад 36,7 млрд. грн.. Реалізація існуючих ініціатив створить понад 16 000 нових робочих місць.

Слід підкреслити, що більшість проектів виконується малими та середніми фірмами. Спостерігається тенденція приділяти більше уваги тваринництву, яке становить 49 % від усіх проектів, залежно від технологічних вимог проектів. Зокрема, 25 % племінної великої рогатої худоби, 14 % племінних свиней, 10 % племінної птиці [51].

Серед різноманітних сфер реалізації інвестиційних проектів: переробка, зберігання та перероблення зернових та технічних культур (21 %), овоче- та фруктосховища (9 %), перероблення сільськогосподарської сировини (7 %), багаторічні насадження (5 %), зрошення (4 %) [50].

Міністерство аграрної політики та продовольства шукає найкращі шляхи допомоги від уряду аграріям та розвитку галузі. Одним із них може бути впровадження кооперативної системи та забезпечення фінансування через членство в кооперативах [52].

Розвиток кооперації та інтеграції у виробництві, реалізації, переробці та використанні сільськогосподарської продукції; зосередження виробництва сільськогосподарської продукції в тих сферах і організаціях, які забезпечують максимальне виробництво якісної продукції при мінімальних витратах на її виробництво і доставку до споживачів; та створення спеціалізованих зон товарного виробництва сільськогосподарської продукції, серед інших чинників, зумовлюють актуальність налагодження міжрегіональних продовольчих зв'язків [52].

Створення умов для забезпечення населення якісними, різноманітними та економічно доступними продуктами харчування за рахунок оптимального

співвідношення обсягів власного виробництва, експорту надлишкових видів сільськогосподарської продукції та продовольства, а також імпорту окремих видів, що забезпечують їх виробництво в регіону неможливо, недостатньо або є збитковим.

Зазначимо, що у 2022 році держбюджет виділив аграрній галузі на допомогу аграріям 4,6 млрд. грн. Для допомоги агропромислому комплексу у 2022 році пропонуються такі програми: бюджетна дотація; часткове відшкодування вартості сільськогосподарської техніки в розмірі 20 %; відшкодування відсотків за кредитами; кредити фермерам; та підтримка тваринництва [53].

Для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та агропромислового комплексу в цілому необхідно вжити таких заходів:

- вдосконалити структуру та управління агробізнесом;
- збільшити інвестиції в основний капітал аграрного сектору та здійснити оновлення основних засобів;
- підвищити рентабельності сільськогосподарського виробництва до рівня, що забезпечує відтворення родючості ґрунтів, ресурсів і праці;
- створювати умови, що забезпечують збереження та відновлення родючості ґрунтів і, як наслідок, підвищення врожайності вирощуваних культур;
- збільшувати посівні площі.

Для підвищення рентабельності сільгоспвиробників та забезпечення їх доступу на агропромисловий ринок необхідно розвивати кооперацію та інтеграцію.

Крім того, необхідно створити організаційно-економічні умови для кращої локалізації та спеціалізації агропромислового виробництва, забезпечення кращого використання природного потенціалу, ресурсозбереження та підвищення ефективності виробництва. Нарешті, в рослинництві необхідно запроваджувати ресурсо- та енергозберігаючі технології.

Міністерство аграрної політики та продовольства України наразі реалізує низку ініціатив, спрямованих на розвиток аграрного сектору, зокрема посилення співпраці з ЄС у розвитку сільських територій, диверсифікації сільської економіки та підвищення середнього доходу населення.

Велику увагу слід приділити проведенню інформаційно-просвітницької кампанії. Це й планування регіональних днів розвитку села, семінарів, круглих столів із залученням усіх зацікавлених сторін.

З метою заохочення розвитку малих і середніх підприємств у сільській місцевості, в тому числі несільськогосподарського виробництва, а також сільськогосподарської кооперації, необхідно також збільшити сільськогосподарську консалтингову діяльність [52].

Тому перехід сільського господарства на інноваційний шлях розвитку має відбуватися шляхом:

Підвищення рівня державної підтримки та ролі наукових досліджень у формуванні конкурентоспроможного агропромислового виробництва, кооперації органів управління агропромислового комплексу; розвиток інфраструктури, необхідної для інноваційної діяльності, забезпечення комерціалізації інновацій;

Розвитку дорадчої системи для сільгоспвиробників;

Формування альянсів наукових, освітніх, дослідницьких організацій та інших суб'єктів інноваційного процесу;

Розвиток усіх рівнів освіти, наукових досліджень та інших напрямів з метою виховання працівників аграрної галузі та сільського населення як таких, що володіють знаннями, навичками та моделями поведінки, необхідними для інноваційного суспільства та інноваційної економіки;

Переведення кадрового забезпечення агропромислового комплексу на якісно новий рівень, що відповідає потребам інноваційного розвитку агробізнесу; розширення наукових досліджень з мобілізації генетичних ресурсів, біотехнології, селекції та насінництва, ветеринарії та виробництва харчових продуктів, що покращує здоров'я людей шляхом забезпечення необхідними

поживними речовинами; забезпечення системи контролю безпеки та якості сільськогосподарської сировини та продуктів харчування; сприяння розробкам, що підвищують конкурентоспроможність продукції та технологій.

Також технічне переозброєння та технологічна модернізація агропромислового комплексу на основі підвищення інноваційної ділової активності та успішної державної політики, що забезпечує розвиток передових технологій у рослинництві та тваринництві на основі використання інформаційних технологій, багатofункціональної енергетики. економія засобів виробництва; модернізація діючих потужностей та будівництво зернопереробних та елеваторних контейнерів для зберігання зерна.

3.2. Рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору України

На основі визнаних вітчизняними дослідженнями прийомів та засобів впливу на результативність та економічну діяльність сільськогосподарського виробництва ретельно розробляється організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва. Унікальність впливу державної політики та фінансово-кредитних ресурсів на фінансове забезпечення сільськогосподарського виробництва є основним акцентом сучасної економічної системи (рис. 3.1).

Еволюцію його складових частин в сучасних умовах розвитку економіки та засоби їх впливу на ефективність функціонування сільськогосподарського виробництва зручно оцінити в рамках запропонованого вище механізму фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Перегляд і уточнення концептуальних засад державної аграрної політики має стати першим кроком у модернізації системи фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва, яка склалася в ході ринкових переворотів. Пріоритети економічного та соціального зростання сільського господарства та

способи отримання фінансової підтримки мають бути чітко визначені в рамках цієї стратегії.

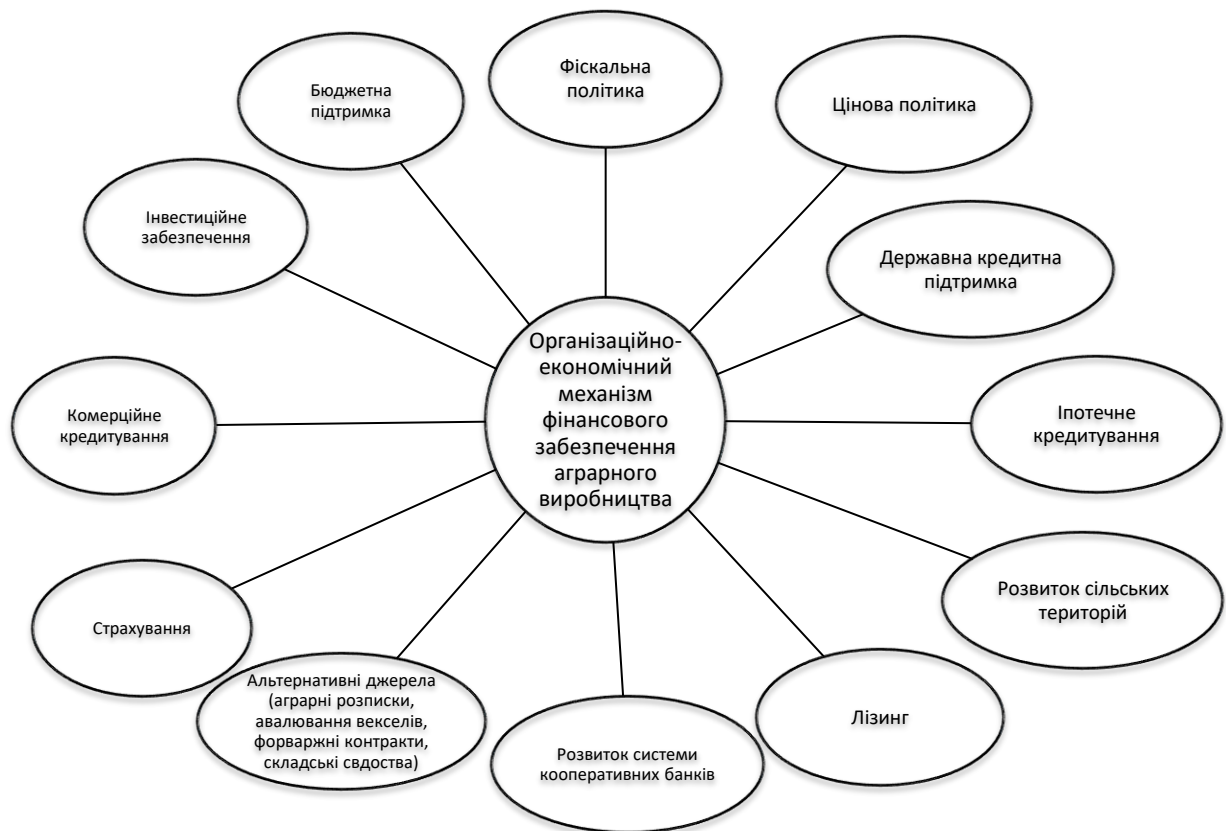

Рисунок 3.1. Структура організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва

Джерело: складено автором на основі [54]

Вирішення цієї проблеми потребує централізації бюджету та підвищення відповідальності за цільове та ефективне використання фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів, спрямованих на підтримку сільськогосподарського виробництва.

Тонкощі того, як фінансується сільськогосподарська продукція, впливають на попит на державну фінансову допомогу, який обумовлюється коливаннями цін на сільськогосподарські товари, потребою в додатковому оборотному капіталі та інвестиціях.

Досвід фінансової підтримки аграрного сектора економіки в країнах зі сформованими ринковими відносинами показує, що, незважаючи на різний

ступінь економічного розвитку, держава фінансує сільське господарство різними способами з основною метою прогодувати населення за прийнятними цінами. передбачувана віддача.

Щоб налагодити успішні програми державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва, необхідно перш за все з'ясувати, які серйозні питання є предметом фінансової допомоги та які результати вона принесе в короткостроковій та довгостроковій перспективі [55].

Для стимулювання та підтримки зростання сільськогосподарського виробництва державні фінансові програми повинні [56]:

- 1) зосереджуватися на конкретних цілях, які неможливо досягти без фінансування з бюджету;
- 2) бути відкритим, прозорим, зрозумілим і доступним, у тому числі при розподілі бюджетних коштів;
- 3) сприяти зростанню конкуренції між виробниками сільськогосподарської продукції;
- 4) передбачити способи контролю за використанням бюджетних коштів.

Ми вважаємо, що безперервна бюджетна підтримка повинна надаватися протягом середньострокового (від одного до трьох років) періоду з акцентом на технічне оновлення продуктивності сільського господарства та збільшення відтворення. За умови такої середньострокової бюджетної підтримки виробники техніки будуть значно більш готові до співпраці з агровиробниками та прискорять розвиток довіри, що в кінцевому результаті збільшить обсяги фінансового лізингу.

Зрозуміло, що значні фермерські господарства, які займаються сільськогосподарським виробництвом, претендують на державне фінансування. Таким чином, слід розробити категоризацію, вимоги та процедуру подання заявок на отримання державної фінансової підтримки.

Ще однією відмінною рисою надання державної допомоги є те, що бюджетне фінансування сільськогосподарських підприємств не відповідає потребам цільових програм. Це, з одного боку, спричиняє розпорошення

державної фінансової допомоги та послаблення контролю за її наданням, а з іншого – призводить до збільшення цільових програм із небагатьох фактично виконаних або незатверджених. цих документів без належного обґрунтування та доцільності.

Для того, щоб це змінити, необхідно вивчити, розробити та побудувати нові цільові програми розвитку, відповідні та актуальні, а також критерії об'єктів бюджетного фінансування, виходячи з реального етапу розробки кожного пункту. Цільові плани повинні носити комплексний характер, враховувати особливості адміністративно-територіальних утворень, галузеву приналежність, періодичність і мати в своєму економічному змісті виразний місцевий елемент.

Державна допомога повинна бути спрямована на креативний розвиток, розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва, забезпечення продовольчої безпеки країни як у загальнодержавних, так і в регіональних цільових планах зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

Загалом на сучасному етапі розвитку аграрного виробництва пріоритетними напрямками державної аграрної політики є [57]:

- 1) створення та реалізація державних і регіональних комплексних програм розвитку села;
- 2) посилення державної підтримки розвитку малого підприємництва на селі;
- 3) вирішення питання доступу сільських жителів до зайнятості.

Для досягнення успіху в галузі сільського господарства потрібно виконати ряд заходів. По-перше, необхідно створити сприятливе економічне середовище для ефективного функціонування галузі. Друге важливе завдання - підвищення рівня управління та контролю в сільськогосподарських підприємствах. Третє, слід впровадити механізми державної підтримки страхування ризиків, пов'язаних із сільським господарством. Четверте - сприяти кредитуванню інноваційних проектів. П'яте - збільшення фінансової підтримки для регіонів з негативними природно-кліматичними умовами. Шосте - підтримка розвитку

фінансово-кредитних механізмів з компенсацією позикових процентів та гарантування повернення кредитів. Сьоме - розвиток приватних та кооперативних підприємств у галузі переробки та реалізації продукції. І на останок, створення належної фінансової інфраструктури [57].

Наразі відсутні концепції, які б гарантували активізацію фінансово-кредитної інфраструктури сільськогосподарського виробництва чи визначення додаткових можливостей їх фінансового забезпечення в контексті модернізації аграрного сектора, а також раціональне фінансове забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Вважаємо, що значну роль у забезпеченні його сталого розвитку має відігравати державна організаційна та фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва в розрізі району, області та країни в цілому.

За допомогою такої підтримки держава може забезпечити стабільну, безризикову та мінімально ризиковану діяльність своїх фінансово-кредитних установ, а також суб'єктів сільськогосподарського виробництва.

Диференціювання заходів стимулювання сільськогосподарського виробництва має здійснюватися відповідно до регіональних і загальнодержавних цілей і завдань. Таким чином, фінансування державних програм має бути перерозподілене шляхом переміщення коштів з регіональних програм до місцевих бюджетів.

На нашу думку, необхідно створити організацію державної підтримки сільськогосподарського виробництва на основі цілеспрямованого використання всіх ринкових механізмів державного регулювання з метою створення якісно нової системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва, повноцінної та реалізованої. поступово. Ефективність сільськогосподарського виробництва гарантує світова практика. Створення організаційних заходів має стояти на першому місці в процесі впровадження такої системи державної підтримки. Далі ми перейдемо до основних шляхів підвищення інвестиційної привабливості.

3.3. Шляхи підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору України

Безсумнівно, наразі всі військові дії створюють значну перешкоду для будь-яких інвестицій. У результаті військового протистояння має бути попереджено на ранніх стадіях за допомогою іноземних союзників. Насправді існує дуже мало випадків, коли країни ведуть активні збройні дії, водночас маючи можливості для прибуткового бізнесу. Досить поглянути на приклад Грузії з пострадянського регіону, де міжнародні інвестиційні потоки зросли втричі під час короткого конфлікту з Росією влітку 2008 року.

Реалізація реформ – це вже другий етап. Сучасний популізм захворів на Україну. Ця нудна ситуація супроводжується безперервною та постійною риторикою змін без будь-яких допоміжних дій, а також популістськими закликами з використанням демагогічних крилатих фраз і нереальних обіцянок. Зараз Україна має пройти етап анонсів і почати ефективно впроваджувати реформи.

Країна завжди повинна працювати з більшою ефективністю та прозорістю. Це стосується законів, правил і навіть податкового кодексу. Нещодавно було укладено угоди про вільну торгівлю з ЄС і Канадою. Україна отримує значний обсяг міжнародної технічної підтримки, що підвищує наші шанси для міжнародної торгівлі, стимулює інвестиції та реформування державного сектора. Розробка систем моніторингу, які б дозволили нашим партнерам уважно стежити за використанням цієї допомоги та за необхідності накладати штрафи [58].

Третій етап – зміцнення функціонування фінансової системи та сприяння сильному сектору МСП. Для побудови конкурентоспроможного та прозорого українського фінансового сектору та сприяння розвитку малих і середніх компаній потрібні більш ефективні антикорупційні закони. Український уряд історично став пріоритетом допомоги великому українському бізнесу через корупцію та регулярні політичні потрясіння.

Далі йде захист інвесторів. Незважаючи на те, що Україна, безперечно, потребує більше іноземних інвестицій, наразі їй не вистачає ресурсів і державних гарантій, необхідних для захисту своїх інтересів і залучення нових припливів іноземного капіталу. За останні роки було започатковано багато програм із заохочення інвестицій, у тому числі Офіс сприяння інвестиціям.

Також «Очищення» українських судів і правової системи є важливим для довгострокової інвестиційної привабливості України і має бути проведено якнайшвидше, щоб надати інвесторам гарантії на місцевому та національному рівнях [58].

Останнім етапом є розробка майбутнього бачення шляхом окреслення точних цілей і термінів, а потім донесення їх до спільноти. Інвестиційний потенціал України дуже неоднорідний, а відсутність інвестиційної програми залежить від можливостей і потреб кожної сфери.

Наприклад, на базі низькоемісійних та екологічно чистих технологій для східного регіону прийнятним буде відновлення та оновлення технічного оснащення гірничодобувної, металургійної та машинобудівної галузей. Центральний регіон має стати центром наукових досліджень та розвитку ІТ-технологій [59].

Інструменти спільного інвестування повинні використовуватися для створення сприятливих умов для іноземних інвестицій. Підтримка передових технологій з боку уряду та створення передової інфраструктури в країні має заохочувати інвестиції в інновації та збільшити потік доходів від застосування цих знань. Іноземні інвестори з нетерпінням чекають можливості відкрити для себе багаті ресурси України та створити середовище, яке заохочуватиме інвестиції.

Існує декілька шляхів, які можуть допомогти підвищити інвестиційну привабливість аграрного сектору України:

1. Забезпечення стабільного законодавства: інвестори шукають стабільності та прозорості у законодавчому середовищі, що сприяє прогнозуванню та ризик-менеджменту. Для досягнення цього уряд повинен

забезпечити стабільне та прозоре законодавство в галузі сільського господарства та підтримувати розумні закони та законопроекти, що сприяють розвитку агропромислового комплексу.

2. Підвищення ефективності виробництва та зменшення витрат: інвестори шукають підприємства, які мають ефективну економічну модель виробництва. Тому агропідприємства повинні зосередитись на підвищенні ефективності виробництва, виробництві новітніх технологій та практики, а також зменшити витрати.

3. Розвиток інфраструктури: інвестори шукають місця, де інвестиції будуть ефективними. А для цього мають бути розвинуті інфраструктури, такі як транспортна, зернова, логістична та енергетична. Уряд та приватні компанії повинні забезпечити розвиток та модернізацію інфраструктури, що сприятиме збільшенню виробництва та збуту продукції.

4. Підвищення якості та безпеки продукції: інвестори шукають підприємства, які виробляють якісну та безпечну продукцію. Тому агропідприємства повинні підтримувати стандарти безпеки та якості продукції.

5. Розвиток кооперації та об'єднань агропідприємств: розвиток кооперації та об'єднань агропідприємств може зменшити витрати та підвищити ефективність виробництва, що зробить сектор більш привабливим для інвесторів. Уряд та агропідприємства повинні підтримувати розвиток кооперації та співпраці між підприємствами.

6. Привабливість фінансових інструментів: інвестори шукають привабливі фінансові інструменти, такі як дотації, кредити та інвестиційні фонди, які сприяють залученню капіталу до аграрного сектора. Уряд та банки повинні створювати привабливі умови для інвестування в аграрний сектор, а також забезпечувати доступ до кредитів та інших фінансових ресурсів.

7. Підвищення конкурентоспроможності: агропідприємства повинні підвищувати свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку, що зробить сектор привабливим для інвесторів. Для досягнення цього агропідприємства повинні підвищити якість продукції, впроваджувати нові

технології, розвивати нові напрямки та збільшити кількість експортної продукції.

Висновки до розділу 3

В цьому розділі було проаналізовано основні напрями розвитку державної політики в галузі сільського господарства України. Український агропромисловий сектор є однією з ключових складових економіки країни з ринковою економікою на сучасному етапі її економічного зростання. Він має вирощуватися в умовах високої енергетичної безпеки, із застосування різноманітних агротехнічних прийомів, охорони навколишнього середовища на основі застосування сучасних енерго- та природозберігаючих технологій, процесів меліорації та хімізації. Виробничу основу агропромислового комплексу складають система науково-дослідного забезпечення його розвитку та розгалужена мережева інфраструктура.

Також в ньому запропоновано основні рекомендації та шляхи для підвищення інвестиційної привабливості агросектору. Шляхи розвитку агропромислового комплексу України полягають в тому, що потрібно пройти структурну перебудову, збалансовану та пов'язану між усіма його галузями, з максимальним застосуванням найзначніших досягнень науки і техніки, світового досвіду та найсучасніших моделей економіки. Організація виробництва має бути побудована на основі першочергового вирішення поточних питань: перерозподілу землі та власності, у тому числі поглиблення права власності на землю та запровадження механізмів реалізації права власності; приватизація переробних підприємств; реорганізація підприємств і бізнес-структур; розвиток кооперації; застосування методів управління ринком, таких як менеджмент і маркетинг; державне регулювання сільського господарства шляхом більш ефективного використання цінових важелів, фінансово-кредитної та податкової систем; розвиток ринків сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

Аграрний сектор є однією з найважливіших галузей економіки України, яка вносить значний вклад до національного валового продукту та забезпечує продовольчу безпеку країни. Фінансове забезпечення є ключовим фактором для стійкого розвитку аграрного сектору. Відповідно до аналізу, фінансове забезпечення аграрного сектору включає в себе наявність фінансових ресурсів, оптимальний рівень капіталізації, підтримку держави, вміння ефективно управляти фінансовими ресурсами та здатність до фінансової інновації.

Важливими елементами фінансового забезпечення є також наявність кредитів та інвестицій, які забезпечують розвиток аграрного сектору та збільшення виробничого потенціалу. Розуміння сутності фінансового забезпечення аграрного сектору та врахування його особливостей є важливим для досягнення стійкого розвитку аграрного сектору та підвищення конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі.

Механізм фінансового забезпечення підприємств аграрного сектору є важливою складовою розвитку цієї галузі. Відповідно до аналізу, механізм фінансового забезпечення включає в себе ефективну діяльність фінансового менеджменту, використання різних фінансових інструментів, здійснення раціональної фінансової політики та забезпечення фінансової прозорості. Важливими елементами механізму фінансового забезпечення є також наявність фінансової підтримки держави, кредитування та інвестиції.

Принципи державної політики в галузі сільського господарства України є важливими орієнтирами для розвитку аграрного сектору. Забезпечення продовольчої безпеки, збільшення виробництва та підвищення якості сільськогосподарської продукції, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та забезпечення соціальної захищеності селянства є основними принципами державної політики в галузі сільського господарства України. Важливою складовою цих принципів є розвиток інфраструктури, забезпечення

доступу до ринків, захист від негативного впливу зовнішніх факторів та ефективна співпраця з міжнародними організаціями.

Реалізація принципів державної політики в галузі сільського господарства має бути спрямована на досягнення стійкого розвитку аграрного сектору та підвищення його конкурентоспроможності. Для цього необхідна ефективна координація між державними органами, науково-дослідними установами, сільськогосподарськими підприємствами та громадськими організаціями. Розуміння та дотримання принципів державної політики в галузі сільського господарства України є ключовим для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору та забезпечення національної безпеки країни.

Аналіз фінансового забезпечення аграрних підприємств України показав, що стан фінансової ситуації в галузі є складним. Хоча деякі компанії успішно працюють та забезпечують стабільний дохід, більшість підприємств зазнають труднощів з фінансуванням своєї діяльності. Однією з основних причин проблем із фінансуванням є недостатній доступ до кредитів та інвестицій. Також відзначається низький рівень технологічної оснащеності та конкурентоспроможності виробників, що ускладнює їхню роботу на міжнародному ринку.

Для покращення фінансового стану аграрних підприємств необхідно забезпечувати доступ до фінансових ресурсів та розвивати механізми підтримки інвестицій та кредитування. Крім того, важливо підвищувати рівень технологічної оснащеності та конкурентоспроможності виробників, що дозволить їм ефективніше працювати на міжнародному ринку та забезпечувати стабільний дохід.

Тому важливо здійснювати ефективну державну політику та впроваджувати необхідні заходи спрямовані на розвиток аграрної галузі, що в майбутньому дозволить забезпечити сталість та стійкий розвиток аграрного сектору України.

Аналіз інвестиційної привабливості аграрного сектору України у 2022 році показав, що хоча існують певні ризики та виклики, пов'язані зі зміною курсу гривні, збільшенням вартості енергоносіїв, зростанням цін на урожай та землю, однак, загалом, сектор є привабливим для інвестицій.

Перш за все, наявна високоякісна земля та досвідчена робоча сила становлять перевагу для інвесторів. Крім того, уряд продовжує вдосконалювати законодавство та стимулювати розвиток аграрного сектору через різні програми та пільги, що створює сприятливі умови для залучення інвестицій.

У 2023 році очікується збільшення капітальних інвестицій в аграрний сектор, що в свою чергу збільшить його конкурентоспроможність та підвищить рівень виробництва. Крім того, збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції сприятиме залученню іноземних інвестицій та підвищенню доходів підприємств.

Отже, можна зробити висновок, що аграрний сектор України є привабливим для інвестицій, а вжиття необхідних заходів щодо покращення фінансового забезпечення підприємств дозволить їм успішно розвиватись та протистояти викликам і ризикам.

На підставі аналізу державної політики в галузі сільського господарства України можна зробити висновок про основні напрямки її розвитку. Серед них варто виділити: збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема шляхом розвитку малого та середнього бізнесу в аграрному секторі; збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції; покращення фінансової підтримки аграрного сектору, зокрема шляхом збільшення обсягів інвестицій та розвитку кредитних програм; підвищення якості сільськогосподарської продукції та зменшення впливу аграрного сектору на навколишнє середовище шляхом впровадження сучасних технологій та екологічно чистих методів виробництва. Реалізація цих напрямків сприятиме стійкому розвитку аграрного сектору України та підвищенню його конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

У підсумку, можна сказати, що фінансове забезпечення аграрного сектору України є надзвичайно важливою складовою сталого розвитку сільського господарства. З метою забезпечення ефективної діяльності підприємств аграрного сектору України, було розглянуто рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення, зокрема залучення інвестицій, підвищення рентабельності та ефективності виробництва, поліпшення умов доступу до фінансових ресурсів тощо.

Рекомендації включають у себе ряд заходів, таких як підтримка інвестиційного клімату, підвищення кваліфікації фахівців, створення ефективної системи фінансового контролю та моніторингу, розширення доступу до фінансових ресурсів, розвиток фінансових інструментів для аграрних підприємств тощо.

Реалізація таких заходів може допомогти підвищити конкурентоспроможність аграрного сектору України, забезпечити стійкий розвиток та підвищення доходів аграрних підприємств та всього сільськогосподарського сектору країни. Всі ці заходи повинні бути реалізовані комплексно та узгоджено з державною політикою в галузі сільського господарства, щоб забезпечити стійкий та ефективний розвиток аграрного сектору України та підвищити його інвестиційну привабливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробйов Ю.М., Нехайчук Д.В., Нехайчук Ю.С. Фінансове забезпечення розвитку підприємств водогосподарського комплексу регіону (на прикладі Автономної Республіки Крим): Монографія. Сімферополь. СОНАТ 2009. 236 с.
2. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми становлення та розвитку аграрного ринку. Стенограма дев'ятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 26-27 квітня 2007 року. К., ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН. 2007. 202 с.
3. Гладій С. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління. Економіка та держава. № 9. 2014. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1224/1227>
4. Олійник Д.С. Фінансове забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва: Автореф. дис. канд. екон. наук. К. 2003. 17 с.
5. Лімонова Л.О. Системний підхід як методологічна основа дослідження, аналізу та моделювання соціально-економічних систем. ХНЕПУ 2010. 32 с. URL: https://dl.nure.ua/pluginfile.php/1167/mod_resource/content/1/01.pdf.
6. Осовська Г.В. Основи менеджменту: Навч. посібник, для студентів вищих навчальних закладів, «Кондор» 2003. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/ZINOP3JFe2hEzagt3Vqmq.pdf>
7. Суворов В. П. Інтеграційний підхід до вдосконалення правового механізму державного регулювання земельних відносин у сфері містобудування . Державна економічна політика регіонального розвитку: (зб. тез наук.-практ. заоч. конф., 10 черв. 2015 р.) [за заг. ред. М. А. Латиніна]. Х., Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2015. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2015-3/doc/2/17.pdf>.
8. Невдачина О.І. Визначення системи показників для оцінки стратегії фінансово-векторного розвитку підприємства. Науковий вісник

- Херсонського державного університету. Випуск 9. Частина 2. 2014. С. 56-60.
9. Шевцова Г.З. Синергетичний менеджмент як концепція організованої синергії в управлінні підприємствами. Економіка промисловості. № 1. 2012. С. 202-214.
 10. Саблук П.Т. Агроекономічні трансформації в Україні: напрями та перспективи розвитку: монографія. К., ННЦ «ІАЕ». 2016. 372 с
 11. Проект зі збору, оцінки й аналізу інформації про матеріальні втрати в Україні від війни з Росією. Київська Школа Економіки. – 2022. – URL: <https://uglobal.university/ua/russia-will-pay/>.
 12. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. Національний інститут стратегічних досліджень. – 2023. – URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>.
 13. Регуляторні механізми державної фінансової підтримки впливу на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств. М. І. Мальований, П. К. Бечко, Н. В. Бондаренко та ін. – 2021. – URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/95/Econom/6.pdf>.
 14. Вдовенко І. С. Державне регулювання фінансових механізмів забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. Економіка і суспільство. – 2023. – URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/75.pdf.
 15. Держпідтримка аграріїв: виконання програм у 2020 та повернення боргів за 2019 рік. АгроПоліт. – 2020. – URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/819--derjpidtrimka-agrariyiv-vikonannya-progoram-u-2020-ta-povernennya-borgiv-za-2019-rik>.
 16. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на надання державної підтримки агропромислому комплексу. Рахункова палата. – 2019. – URL: http://www.rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/20-6_2019/Zvit_20-6_2019.pdf.

17. Кузнєцов К. Аналіз окремих напрямів державної бюджетної політики в природоохоронній сфері. Центр екологічних ініціатив «Екодія». – 2021. – URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/analiz-napryamkiv-budzhetnoi-polityky.pdf>.
18. Удова Л. О., Гаєвий А. Г. Розділ 1.9. Малий бізнес в аграрному секторі економіки України: проблеми та перспективи розвитку в умовах війни. Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. 2022. с. 122-133. DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-02-2022-01-09>.
19. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3>.
20. Яцух О. О. Ринок агрострахування в Україні: стан та перспективи розвитку. Мукачівський державний університет. – 2016. – URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/145.pdf.
21. Аграрне право : підручник. В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, І. М. Кульчій та ін. ; за ред. А. М. Статівки. – Вид. 2-ге, змін. – Харків : Право, 2021. – 416 с
22. Академічний тлумачний словник – 1970. – URL: <http://sum.in.ua/s/pryncyp>.
23. Закон України Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Верховна Рада України. – 2010. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.
24. Жушман, В. П. Аграрне право та законодавство України (у питаннях та відповідях) : навч.-практ. посіб. / В. П. Жушман. – Вид. 3-тє, допов. та переробл. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 736 с.
25. Жушман, В. П. Опорно-логічні схеми з навчальної дисципліни «Аграрне право України» та аграрне законодавство України : навч. посіб. / В. П. Жушман, Г. С. Корнієнко. – Х. : ООО «Одіссей», 2009. – 400 с.
26. Гафуров А. О. Сучасні тенденції розвитку аграрного законодавства. Національний університет біоресурсів і природокористування України. – 2016. – URL:

- <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/70918.pdf>.
27. Уркевич, В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин: монографія / В. Ю. Уркевич. – Х. : Харк. юрид., 2007. – 496 с.
 28. Статівка, А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні / А. М. Статівка. – Х. : Право, 2007. – 207 с.
 29. Єрмоленко В. М. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення. – 2014. – URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2015/Derg_agr_pol_2014_mon.pdf.
 30. Представництво України при Європейському Союзі. Показники торговельно-економічного співробітництва Україна-ЄС – 2021. – DOI: <http://surl.li/avujd>.
 31. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
 32. Кобець І. Як українському бізнесу відшкодувати збитки від війни: поради від Ірини Кобець, LCF Law Group – 2023. – URL: <https://ua.news/ua/money/kak-ukraynskomu-byznesu-vozmestyt-ushherb-ot-vojni-sovety-ot-uryny-kobets-lcf-law-group>.
 33. Український клуб аграрного бізнесу. Прогноз: у 2023 році посівні площі під зерновими в Україні скоротяться. Український клуб аграрного бізнесу. – 2022. – URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/prognoz_u_2023_rotsi_posivni_ploschi_pid_zernovimi_v_ukraini_skorotyatsya_na_45_a_valoviy_zbir_na_6_0#.
 34. Шульга В. Підтримка аграрного сектору в умовах воєнного стану – 2022. – URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213396_pdtrimka-agrarnogo-sektoru-v-umovakh-vonnogo-stanu-shcho-varto-znati.
 35. Русан В. М. Особливості функціонування аграрного сектора економіки України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-07/rusan.pdf>.

- 36.Кужелєв М. О. Формування системи державного управління інвестиційним процесом як головна передумова економічного зростання в Україні. Вісник Дон. ДУЕТ №4 (12). – 2001. URL:https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=SUHspZ8AAAAAJ&citation_for_view=SUHspZ8AAAAAJ:Vr2j17o0sqMC
- 37.Mohylnyi O., Patyka N., Kucher A., Krupin V., Siedlecka A., Wysokinski M.Features of Agrarian Sector Deregulation in the Context of Martial Law: Shocks in Food Security. Sustainability. 2022. Vol. 14. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/14/20/12979>
- 38.Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – 2022. – URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_05_026_uk.pdf.
- 39.Верхоглядова Н. І. Особливості управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Електронний журнал: Економіка та суспільство. – 2022. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-56>.
- 40.Москвін Б. Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. Донецький національний університет ім. В.Стуса. – 2022. – URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549>.
- 41.Громов О. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. Урядовий кур'єр. 2022. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silskogospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>.
- 42.Макалюк І. В., Коцюбайло М. Р. Оцінювання втрат в аграрному секторі внаслідок ведення бойових дій на території України. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи : зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 08 груд. 2022 р. Київ : КІІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2022. С. 183.
- 43.The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: <https://www.oecd.org/>

44. Програми забезпечення аграріїв засобами тимчасового зберігання зерна та обладнанням із завантаження / розвантаження рукавів. Міністерство аграрної політики та продовольства України : електронний ресурс. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/programa-zabezpechennya-agrariyiv-zasobamitimchasovogo-zberigannya-zerna-rukavami>.
45. Податкова служба України. URL: <https://kherson.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/486067.html>
46. Інвестиції під сиренами. Агробізнес. – 2022. – URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/podiiia/item/25075-investytsii-pid-syrenamy.html>.
47. Портал USAВ Український клуб аграрного бізнесу. Український клуб аграрного бізнесу. – 2022 - URL: <https://goo.gl/C6hU5A>
48. Kuzheliev M. O., Zherlitsyn D. M., Zhytar M. O. Formalization Of Dynamic Relations Between Enterprise Financial Indicators. Independent Auditor. 2016. No 16 (II). P. 18–26.
49. Дегтярьов С. В. Напрями вдосконалення адміністративно-правових засад підтримки сільськогосподарських підприємств різних форм власності. Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2019. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.6.56>.
50. Юрченко В. І. Сучасні стратегічні напрями розвитку інноваційних процесів в сільському господарстві регіонів України. Державне управління: удосконалення та розвиток № 12. – 2017. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1150>.
51. Ільчук М. М. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. Видання друге, перероблене і доповнене. – 2008. – URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u122/Org%26pan_sg_vyr_Pidr.pdf.
52. Скопенко Н. С. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК – URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/524/508>.
53. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Продовжено програму державної підтримки аграріїв. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.. – 2022. – URL:

<https://www.kmu.gov.ua/news/uvaga-prodovzheno-programu-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyiv>.

54. Готра В.В. Сучасний стан, фактори забезпечення та напрями активізації інвестиційної діяльності у сфері сільського господарства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6(168). С. 114–121.
55. Мезенцева Н.І., Мороз І.М. Інвестиційна діяльність в агропродовольчому виробництві України: регіональні аспекти : монографія. Київ : Обрії, 2011. 163 с.
56. Коломієць Т.В. Формування аграрної інноваційної системи як шлях до накопичення інтелектуального капіталу підприємств агросектору. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 94.
57. Скидан О. В. Аграрна політика як пріоритет економічної політики держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток* № 11. – 2010. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=211>.
58. Городніченко Ю., Сологуб І., Батріс В. Відбудова України: принципи та політика – 2022. – URL: https://cepr.org/system/files/2022-2/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.
59. Kuzheliev, M.O., Zherlitsyn, D.M., Nechyporenko, A.V. (2019) Bioresources Price Trend and GDP Growth Adjustment. *International Journal of Advanced Biotechnology and Research (IJABR)*, 10, 1, 379-383.
60. Kuzheliev M. (2019) Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. *Association agreement: driving integrational changes : collective monograph*. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, P. 374–385.
61. Zherlitsyn, D. (2020). The impact of inflation targeting on macroeconomic indicators in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 15(2), 94-104.
62. Нечипоренко А. В. Механізм реалізації регіональних інвестиційних програм як фінансовий інструмент стимулювання регіонального розвитку. *Схід*. 2017. Вип. 6 (152). С. 22–27.